Sertkaya, O. F. 1977 : İslâmî Devrenin Uygur Harfli Eserlerine Toplu Bir Bakış. Bochum.

İSLÂMÎ DEVRENİN UYGUR HARFLİ ESERLERİNE TOPLU BİR BAKIŞ

Dr. Osman F. Sertkaya

Bochum - 1977

Mustafa baba ile dilekçesince

c.6 21.6.1928, Dan

J. Ede. Der. Ocak 1979 sa. 63, sh. 10
1. Enginün, tanıtma, Son Eserler

İSLÂMÎ DEVREDE UYGUR HARFLİ ESER YAZMA GELENEĞİNİN DOĞUŞU

GİRİŞ

Türklerin islâmiyeti kabul etmeden önceki edebî ve dinî kültürleri umumiyetle şamanizm, budizm, brahmanizm, maniheizm, nestoriyen, hristiyanlık... vs gibi değişik dinî pota içerisinde şekillenmekte idi. Bu devrelere ait metinlerin kök Türk (runik), Uygur, Mani, Brahmi, Süryani, Grek... vs gibi değişik alfabelerle yazıldığı görülmektedir.

Türk kültürünün islâmiyetin kabûlünden sonraki devreleri, daha önceki devrelerden ayrı bir gelişme göstermektedir. Bu gelişmeye tesir eden en kuvvetli unsur şüphesiz islâmiyet olmuş, islâmiyetin kabûlünden sonra Türk kültürü yeni bir ruh ve yön kazanmıştır.

Türklerin islâmiyeti kabûlü, Türk kültüründe büyük bir değişme meydana getirmiş ve bu değişme âdetâ bir nevi tekamül olmuştur.

İslâmiyetin Türklere tesiri öylesine büyük ve öylesine derinden olmuştur ki, islâmiyet Araplardan daha fazla bir şekilde, Türkler tarafından benimsenmiştir. Bu benimsenmenin sonucu olarak Türkler, islâmî kültürlerini asırlarca dünyanın üç büyük kıt'asına yaymışlar ve yaydıkları bu islâmî kültürün de hâmisi olmuşlardır.

Bu kültür değişmesinin tabiî sonucu olarak Türkçe, daha öncekilerden ayrı bir alfabe ile, Kur'an'ın yazılı olduğu Arap alfabesi ile, ifâde edilmeye başlanmış ve Uygur harfleri yerini Arap harflerine terketmiştir.

Kültür değişmesinin bu izleri dinî ve edebî kaynaklardan kolayca tesbit edilmektedir.

İslâmî devrenin Uygur harfli eserlerinin bu gün tesbit edilen en eski tarihlileri Karahanlılar devrinde yazılmış olanlarıdır. Kâşgar tarihçilerinden Cemal Kârşî, Karahanlılar'ın islâmiyeti tahminen 932 yılı civarında kabûl ettiklerini kaydetmektedir. İbnü'l-esîr ise kalabalık bir Türk zümresinin 960'da islâmiyeti kabûl ettiğini kaydeder. Bu tarihlerden takriben 1080—1090 tarihlerine kadarki devre içinde Uygur harfleriyle yazılan ve içinde islâmî unsurlar taşıyan metinler bugün için meçhûlümüzdür.

İSLÂMÎ DEVRENİN UYGUR HARFLİ ESERLERİ

1. Anadolu dışı Uygur harfli eser geleneği (1069—1458):
   a) Karahanlı sahası metinleri
   b) Çağatay Hanlığı devri metinleri
   c) Altın Ordu (Cuci Ulusu) devri metinleri
   ç) İran sahasında tertip edilen metinler
   d) İstinsah veya telif sahası tesbit edilemeyen eserler metinler
   e) İslâmî devrenin islâmî unsur taşımayan eserleri metinleri
   f) Timürlü devri metinleri
2. Anadolu'da Uygur harfli eser geleneği (1272—1481 ve devamı?):
   a) İlhanlı ve Celâyir (Moğul) devresi metinleri (1272—1372)
   b) Osmanlı (Türk) devresi metinleri (1473—1481 ve devamı?)

a) KARAHANLI SAHASI METİNLERİ

1. *KUTADGU BİLİG* : Karahanlı hükümdarlarından Hasan b. Arslan Han (Hakan Tavgaç Uluğ Buğra Kara Han Ebu Ali Hasan b. Arslan Han) devrinde 18 ayda yazılıp 462 (1069—1070)'de tamamlanarak, yazarı Kuz Ordu(Balasagun)'lu Yûsuf (Has Hacib) tarafından Hakan'ın huzurunda okunulan, Kutadgu Bilig adlı eserin, aslî nüshasının Uygur harfleriyle yazılmış olduğu zannedilmektedir. (Bk. Reşid Rahmeti Arat, *Kutadgu Bilig, I, Metin*, İstanbul 1947, s. XXXII). R. R. Arat tarafından, "*Kutadgu Bilig*'in hükümdara takdim edilen asıl nüshasının Uygur harfleri ile yazılmış olduğunu kabul etmek, şimdilik, daha doğru olur." cümlesiyle ifâde edilen bu fikre, Alessio Bombaci tarafından itiraz edilmiştir. Alessio Bombaci'ye göre Kutadgu Bilig'in bu aslî nüshası Arap harfleri ile yazılmıştır. (Bk. A. Bombaci, "Kutadgu Bilig hakkında mülâhazalar", 60. *Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s. 67—68).

2. *DÎVÂNÜ LUGATİ'T-TÜRK* : 1072'de (=H. 464 Cumâdi'l-evvel ayının ilk günü) başlanıp 1074'de (=H. 466 Cemazi'l-âhar ayının onuncu pazartesi günü) tamamlanan ve müellifi Kaşgarlı Mahmut tarafından Bağdad'da Abbasi Halifesi Ebu'l-ḳâsım Abdullah'a sunulan *Kitâbü Dîvânü Lügati't-Türk* adlı eserde „Hakan ve sultanların yarlıkları ve muhâberatı eski zamanlardan beri Kaşgar'dan Yukarı Çin'e kadar, bütün Türk memleketleri dahilinde, bu alfabe iledir" denilerek (Bk. *Divanü Lügati't-Türk*, B. Atalay Tercümesi, c. I, s. 10) Uygur harfleri verilmektedir. İslâmî sahada tesbit edilen en eski Uygur alfabesi örneği *Dîvânü Lügati't-Türk*'deki Uygur alfabesidir.

3. TARLA SATIŞ SENETLERİ : Karahanlılar devrinde Uygur harfleriyle yazılan ve içinde islâmî unsurlar taşıyan metinlerden bu gün mevcudiyeti tesbit edilebilen en eski tarihlileri ise Yarkend civarındaki Rabul kasabasında bulunan tarla satış senetleridir.

1911 yılında bulunan ve ilkin Kaşgar'daki İngiliz konsolosu Sir George Macartney'e verilen, daha sonra da Hindistan Eski Eserler Müdürlüğü'ne teslim edilmiş olan bu belgeler, hâlen kayıptır. E. Denison Ross bu belgelerin bir kısmının fotoğraflarını alıp, Londra'da "Doğu ve Afrika Araştırmaları Okulu Kütüphanesi (Library of the School of Oriental and Africen Studies, No. M 63 Yarkend)" ne göndermiştir. Fotoğraflarını aldırdığı metinlerin 15 parça olduğunu söyleyen Ross, bunlardan yedisinin Arapça, dördünün Arap harfleriyle Türkçe, üçünün de Uygur harfleriyle olduğunu bildirmektedir (Bk. *Bulletin of the Scholl of Oriental Studies*, III, (1923), s. 158). Fotografların tetkiki neticesinde metinlerden beş tanesinin Uygur harfleriyle Türkçe, birinin Arap harfleriyle Türkçe, beşinin de Arap harfleriyle Arapça olduğu görülmektedir. Bu beş Arapça metinden biri yayınlanmıştır (Bk. V. Barthold, "The Bugra Khan mentioned in the Kutatku bilik", *Bulletin of the Scholl of Oriental Studies*, III (1923), s. 151—158). Türkçeye Ragıb Hulûsi (Özdem) tarafından çevrilmiştir. "Kutatku Biligin zikrettiği Bugra Han kimdir?", *Türkiyat Mecmuası*, I (1925), s. 221—226).

Bu metinlerin haricinde P. Pelliot tarafından bulunan üç Arapça satış senedinin sonunda da bir çok imzalar, Türkçe açıklamalarla birlikte, bazan Uygur harfleriyledir (Bk. Cl. Huart, "Trois actes notariés Arabes de Yârkend", *Journal Asiatique* IV, (1914), s. 607—627).

Yârkend'de bulunan Uygur harfli bu beş tarla satış senedinin istinsah tarihleri 473—483 (1080—1090) yılları olarak geçmektedir. Bu satış senetlerinin eski Uygur hukuk vesikalarından ayrıldığı nokta, alıcı ve satıcılar ile şahitlerin ʿoşmān, ḥasan, isḥaḳ, ʿalī, aḥmed, yaʿḳūb, süleymān, mikāyil, muḥammed.. vs gibi islâmî isimleri taşımakta olduklarıdır. Hattâ Uygur harfleriyle yazılan bu isimlerin yanlış okunmasını önlemek için Uygur harflerinin altına Arap harfleri ile transkripsiyon dahi yapılmıştır.

Uygur harfleriyle yazılmış bu metinler Şinasi Tekin tarafından yayınlanmıştır. "(En eski İslâmî Türkçe metinler: Uygur harfleriyle yazılmış Karahanlılar devrine ait tarla satış senetleri (473, 483 = 1080, 1090)", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, IV, s. 157—186).

4. ATABETÜ'L-HAKAYIK'IN *F* NÜSHASI :

Kaşgar Türkçesinin bir ürünü olan ve Yüknek'li Edib Ahmed tarafından yazılıp Muhammed Dad İspehsalar Beğ'e sunulan Atabetü'l-hakâyık adlı eserin bir nüshası Reşid Rahmeti Arat tarafından Berlin'de Prusya İlim Akademisinin Türkçe Uygur metinleri arasında tesbit edilmişti. A. von Le Coq'un I. Turfan hafriyatı sırasında bulunan bu metin T. I. TM 287'de kayıtlıdır. R. R. Arat, üzerinde tarih bulunmayan bu 4 satırlık nüshada *ajun* yerine *dünyâ*, *bal* yerine *ʿasel* gibi daha sonraki devirlere ait kelimelerin kullanılması yanında, yazı ve gramer hususiyetlerine de dayanarak bu metnin I. Turfan hafriyatında bulunan ve Moğul devrine ait olan Moğulca vesikalar (bu vesikalardan Yisün Temür'e ait olanı 1326, Elbeğ'e ait olanı 1398; Olcay Temür'e ait olanı 1408 tarihlidir) ve Türkçe bazı manzum parçalar ile (Bk. R. R. Arat, *Eski Türk Şiiri*, Ankara 1965, s. 243—267) aynı seneler civarında yazıldığını zannetmektedir (Bk. R. R. Arat, *Atebetü'l-hakayık*, İstanbul 1951, s. 37—38).

b) ÇAĞATAY HANLIĞI DEVRİ METİNLERİ

Karahanlı devrine ait eserlerden sonra en eski tarihi taşıyan metin Çağatay Hanlığı (1227—1370) devrinde yazılan bir *öḏüg biḏig*'i(= dilekçe)dir.

5. TOḴLUĠ (TUĠLUĠ) TEMÜR'E VERİLEN *ÖḎÜG BİḎİG*'İ 1347-8-1365?

Bağ ve bahçe sahiplerinin artırılan vergilere itirazlarını ihtiva eden ve baştan eksik olan 66 satırlık bu metin, Turfan harfiyatında Murttuk'ta bulunmuştur. I. Alman-Turfan Expedition'u tarafından Berlin'e getirilmiştir. Hâlen İlimler Akademisi'nde muhafaza edilmektedir.

Metin önce W. Radloff tarafından neşredilmiştir (W. Radloff, *Uigurische Sprachdenkmaler*, Neşre hazırlayan S. Malov, Akad. d. Wis. der U. S. S. R. Leningrad 1928, s. 28—32, Nr. 22) Türkçe neşri R. R. Arat tarafından yapılmıştır (R. R. ARAT, *Uygurca Yazılar Arasında*, İstanbul 1937, 14 s. 1 levha ile).

c) ALTIN ORDU (CUCİ ULUSU) DEVRİ METİNLERİ

6. *TOḴTAMIŞ YARLIĞI* :

Toktamış Han'ın, Lehistan-Litvanya kıralı Yagayla'ya 1393'de gönderdiği bu yarlık, yalnız Uygur harfleri ile yazılmış olup, 25 satırdır. 20-Mayıs-1393-Salı

Toktamış yarlığı Lehistan'ın bölünmesinden sonra Leh Devlet Arşivindeki bir çok vesika ile birlikte Moskova'ya gönderilmiştir. M. Obolenskiy, Toktamış Han'ın bu yarlığını Moskova'da Dış İşleri Bakanlığı'nın arşivinde bularak ilim âlemine tanıtmıştır (M. Obolenskiy, *Yarlık' Hane Zolotoy Ordı Tohtamışa ḳ' Pol'skomu Karolyu Yagaylu* (1392—1393 *gcda*). Kazan 1850, s. 138. Bu neşre İ. N. Berezin'in *Hanskie Yarlıki I, Yarlık Tohtamışu*, Kazan 1850, s. 39—70. adlı tetkiki de ilâve edilmiştir. Berezin, 1857'de Kazan'da yayınladığı *Turetskaya Hrestomatiya* adlı eserinin 10—12. sahifelerinde, yarlığın tamamını Uygur harfleriyle nakletmiş ve Arap harfleriyle de transkripsiyonlamıştır.

1921'de Polonya ve Rusya arasında Riga'da yapılan antlaşma ile Moskova'ya gönnderilen arşiv evrakının Varşova'ya iadesi ile, Toktamış Han Yarlığı, Varşova Merkez Arşivi (Archiwum Glowne)'ne konulmuştur. Prag.

Metnin neşri için bk. W. Radloff, *Yarlıki Tohtamışı i Timür Kutluka*, Petrograd 1918, İzvestiya Akademiya Nauk 1918, 11 s., A. Aziz ve Ali Rahim, *Tatar Edebiyatı Tarihi*, Cilt I, Kazan 1923,

s. 59—74 (Yarlıklar); Akdes Nimet Kurat, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindek i Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarlık ve Bitikler*, İstanbul 1940, s. 147).

Metnin fotokopisi için bk. W. Radloff, *Kudatku Bilik, Facsimile der uigurischen handschrift der K. K. Hofbibliothek in Wien*, Petersburg, 1890, s. 198—199, T. D. K., *Kutadgu Bilig, Tıpkıbasım, I, Viyana Nüshası*, İstanbul 1942, s. 198—199).

7. TİMÜR KUTLUĞ YARLIĞI:

Aksak Timür tarafından Altın Ordu tahtına çıkarılan Timür Kutluğ Han'ın 1397'de Muhammed adlı bir şahsı tarhanlığa yükselttiğini bildiren bu yarlık, üstte Uygur ve altta da Arap harfleriyle olmak üzere, çift alfabe ile yazılmış olup, 55 satırdır.

Timür Kutluğ yarlığı 1813'de Avusturya'nın İstanbul elçiliği mütercimi von Raab tarafından İstanbul'da ele geçirilmiş ve tetkik için J. von Hammer-Purgstall'a verilmiştir (J. von Hammer-Purgstall, "Uigurischer Diplom Kutlugh Timur's vom jahre 800 (1397)", *Fundgruben des Orients*, VI, Wien 1818, s. 359—362).

Metnin neşri için bk. İ. N. Berezin, *Tarhannie Yarlıki Tohtamışa, Timür' Kutluka i Saadet Gireya*, Kazan 1851, 56 s., İ. N. Berezin *Turetskaya Hrestomatiya*, Kazan 1857 (s. 13—14'de yarlığın Uygur harfleriyle nakledilen metni s. 15—16'da Arap harfleri ile transkripsiyonlanmıştır), W. Radloff, "Yarlıki Tohtamışa i Timür-Kutluka", *Zapiski Vostoçnago Otdeleniya*, III 1889, s. 17—40, H. Vámbéry, *Uigurische Sprachmomente und das Kudatku Bilik*, Innsbruck, 1870, s. 170. Yarlık üzerinde çalışan A. N. Samoyloviç, bu nüshanın orijinal nüshadan istinsah edilmiş olan bir kopye olduğu kanaatindedir (A. N. Samoyloviç, "Neskol'ko popravok k yarlıku Timur-Kutluka", Petrograd 1918, *Izvestiya*, Akademii Nauk, 1918, 16 s.).

Türkçe neşirler için bk. Abdullah oğlu Hasan (Hasan Ortekin), "Timur Kutluğ Yarlığı", *Türkiyat Mecmuası*, III, 1935, s. 207—217, Akdes Nimet Kurat, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarlık ve Bitikler*, İstanbul 1940, s. 148—149).

Metnin Tıpkıbasımı için bk. W. Radloff, *Kudatku Bilik, Facsimile der uigurischen handschrift der K. K. Hofbibliothek in Wien*, St. Petersburg 1890, s. 197, T. D. K., *Kutadgu Bilig, Tıpkıbasım, I, Viyana Nüshası*, İstanbul 1942, s. 197, son iki tıpkıbasımda da metnin sadece 24 satırının fotografları verilmiştir.

ç) İRAN SAHASINDA TERTİP EDİLEN METİNLER

8. ATABETÜ'L-HAKAYIK'IN *E* NÜSHASI :

Ġāzī b. ʿAlī b. Ḳutluġi'l-cūbātī tarafından tertip edilen ve İran'da hükümran olan İncü sülâlesinin son hükümdarı Emîr Şeyh Ebû İshak'ın baş kumandanı Ay-Demir Cūbātī (öl. 755/1354)' nin oğlu Muhammed'e takdim edilen bir mecmua, Atabetü'l-hakayık ve Kutadgu Bilig'e ait iki beyit ile bir kısım Türkçe metinleri ihtiva etmektedir.

R. R. Arat, bu mecmuanın elde edebildiği 5 sahifesinin fotokopisini neşretmiştir (Bk. *Atebetü'l-hakayık*, İstanbul 1951, s. 34—36 ve CLXVIII—CLXXII).

Mecmuadaki ilk örnek bir Uygur alfabesi cedvelidir. Uygur harfleri, Arap harfleri ile transkripsiyonlanmıştır. Daha sonra Atebetü'l-hakayık'ın 93—96. satırları olan 4 satır ve bu iki beytin altında da Kutadgu Bilig'in 1139 ve 1476 nolu beyitleri, üstte Uygur ve altta Arap harfleriyle olmak üzere, geçmektedir.

Atebetü'l-hakayık ve Kutadgu Bilig'e ait parçaların mecmuada geçen örneklerindeki gramer hususiyetleri, bu mecmuanın Türkçenin Güney-Batı şivesinin hakim olduğu bir bölgede tertip edildiğini göstermektedir (Bk. *Atebetü'l-hakayık*, s. 36).

9. *ḲUT(L)UĠ BOLẒ-UN :*

Yine Ġāzī b. ʿAlī b. Ḳutluġ Beg el-Cūbātī tarafından tertip edilen Arapça bir yazmanın son satırı, Uygur harfleriyle yazılmış *ḳut(l)uġ bolẓ-un* temennisi ile bitmektedir. İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Enstitüsü'nde mahfuz olan bu Arapça yazmanın da aynı muhitte tertip edilmiş olduğu düşünülebilir.

Bu ibare için bk. Osman F. Sertkaya, "Some new documents written in the Uigur Script in Anatolia", *Central Asiatic Journal*, XVIII/3, s. 182 ve not 11.

d) İSTİNSAH VEYA TELİF SAHASI TESBİT EDİLEMEYEN METİNLER

10. *NEMRÛD* HİKÂYESİ :

Berlin, Turfan metinleri arasında T I D 155 işâreti ile kayıtlı bir mecmuada Türkçe bir Nemrûd hikâyesinin bir kaç satırı mevcuttur. Bu metin W. Bang ve G. R. Rachmatı (Reşid R. Arat) tarafından "... *eŋ kiçig eŋ küçsüzni ıdġay men. Ol barıp nem(rūd-nuŋ .....) kirgey tip tidi. Çibinden eŋ kiçig çibin(ni ıdtı). Sen barġıl Nemrūdnı bat öldürüp kelgil ti(p ...*" şeklinde transkripsiyonlanmış ve "... (Tanrı): -(Mahluklarımdan) en küçük ve en güçsüzünü göndereceğim; o gidip, Nemrud'un ..... girecektir- dedi ve sineklerden en küçük sineği gönderdi: -Sen git, Nemrud'u çabuk öldürüp gel!- dedi" şeklinde tercüme edilmiştir. (Bk. W. Bang ve G. R. Rachmatı, "Lieder aus Alt-Turfan", *Asia Major*, IX/2, Leipzig 1933, s. 130; Reşid Rahmeti Arat, *Eski Türk Şiiri*, Ankara 1965, s. 245—246.

11. MANZUM PARÇALAR :

Berlin, Turfan metinleri arasında T I D 155 işâreti ile kayıtlı mecmuada 6 manzum metin bulunmaktadır. İslâmî devreye ait olan bu 6 metin önce W. Bang ve G. R. Rachmatı (R. R. Arat) tarafından (Bk. "Lieder aus Alt-Turfan", s. 129—140) sonra da R. R. Arat tarafından (Bk. *Eski Türk Şiiri*, "Bölüm: III, İslâm muhitinde yazılan eserler", 28, 29, 30, 31, 32, 33 numaralı metinler, s. 245—267) işlenmiştir.

Arat *Eski Türk Şiiri*'nde bu metinleri konularına göre, *Ağıt* (28 nolu metin, 4 kıt'a), *Ayrılış* (29 nolu metin, üç kıt'a), *Arkadaşlık* (30 nolu metin, üç kıt'a), *Bilgi* (31 nolu metin, 2 kıt'a), *Fazilet* (32 nolu metin, 4 kıt'a), *İyilik ve Doğruluk* (33 nolu metin, 6 kıt'a) başlıkları ile, isimlendirmiştir.

12. DOĞU-BATI TÜRKÇESİ İLE KARIŞIK DİLLİ MANZUMELER

İstanbul, Süleymaniye Kütüphânesi, Ayasofya Bölümü, no. 3565'de kayıtlı "*Kitābü'l-aġrāż'i't-ṭıbbiyye fi't-ṭıb* adlı Arapça yazmanın son sahifesi olan 327b'de Doğu ve Batı Türkçesi ile karışık yazılan bir kısım manzum parçalar vardır. Arap harfleriyle yazılan bu manzum parçalar arasında yer yer Uygur harfli mısra ve kelime bulunmaktadır. Metin neşredilmemiştir.

13. *MESʿŪT :*

İstanbul, Topkapı Sarayı Kütüphânesi, III Ahmed, no 2312'de kayıtlı "*Şerḥü'l-ḳasāyidü'l-seb'a'ü'l-muallaḳa* adlı yazmanın ilk sahifesi olan varak 1a'nın alt kısmında kalın kalemle ve Uygur

harfleri ile yazılmış olan *mes'ūṭ* imzası için bk. Osman F. Sertkaya, "Some new documents...", *Central Asiatic Journal*, XVIII/3, s. 183.

14. UYGUR ALFABESİ

İstanbul, Topkapı sarayı Kütüphânesi, III Ahmed, no. 2312'de kayıtlı "*Şerḥü'l-ḳasāyidü'l-seb'-a'ü'l-muallaḳa*" adlı yazmanın zahriyesinde "hazā ḥaṭṭun süryāniyyun yemin, hazā ḥaṭṭu moğuliyyin yemin, hazā ḥaṭṭun ḳıbṭiyyun yesār, hazā ḥaṭṭun yūnāniyyun yesār, hazā ḥaṭṭun efrenciyyun yesār" başlıkları ile beş ayrı alfabe kayıtlıdır. Bu alfabelerden ilki olan Süryani alfabesinin harflerinin adı Arap harfleri ile transkripsiyonlanmıştır. İkinci alfabe olan Uygur alfabesi 14 işaretten ibarettir. Her işaretin altına Arap harfleri ile karşılıkları yazılmıştır. Meselâ Uygur alfabesindeki (s) işaretinin altına 3'ü (s) ve 4'ü de (z) olmak üzere Arap harflerindeki (ث س ص ز ذ ظ ض) harflerini karşıladığı belirtilmiştir. Bu güne kadar bilinen Uygur alfabelerinin en orijinallerinden biri olan bu alfabe için bk. Osman F. Sertkaya, "Some new documents...", *Central Asiatic Journal*, XVIII/3, s. 183.

e) İSLÂMÎ DEVRİNİN İSLÂMÎ UNSUR TAŞIMAYAN METİNLERİ

İslâmî unsurlar taşıyan Uygur harfli eserler ile bir mukayese yapmak için islâmî devrenin islâmî unsurlar taşımıyan üç Uygur harfli metnini de burada zikrediyoruz.

15. ḲUBILAY HAN'IN VASİYETİ :

Bu metin, şamanizmin hakim olduğu bir muhite aittir. Moğol imparatorlarından Kubılay Han'ın (öl. 1294?) vasiyeti olan bu metin, İstanbul Üniversite Kütüphanesi, Müze. F. 1423'de kayıtlı olan *Mecma'u-l' Acāyib* adlı bir albümün 61a yaprağındadır. Sahifenin üst kısmında Phags-pa yazısı ile Moğulca metin yer alır. Aynı metin sahifenin alt bölümünde, Doğu Türkçesi ile olmak üzere, Uygur harfleriyle yazılmıştır. İki alfabe ile yazılan metnin bu mecmuada b ılunuşu, Orta Asya'ya ait yazı türlerinin örnekleri olması görüşü ile izah edilebilir.

Metin O. N. Tuna ve J. E. Bosson tarafından işlenmiştir (O. N. Tuna and J. E. Bosson, „A Mongolian ‚phags-pa' text and its Turkish Translation in the "collection of curiosities", *Journal de la Société Finno-Ougrienne*, 63/3, Helsinki 1962, s. 3—16.

16. OĞUZ KAĞAN DESTANI :

Oğuz Kağan'ın Uygur harfleri ile yazılmış ve içinde yer yer manzum parçaların bulunduğu mensur destanı, Paris'te, Bibliothèque Nationale, Supplement Turc no 1001'de kayıtlıdır. Her sahifesinde 9 satır olmak üzere 42 sahifede 376 satır olan (son sahifede iki satır boşluk vardır) bu destanın neşri için bk. Rıza Nour, *Oughouz-namé, Épopée Turc, Transcription en lettres Phonétiques notes, Traduction Francaise Texte en Turc de Turquie, Fac-similé*, Alexandrie 1928, 64 s.; Paul Pelliot, "Sur la Legende D'uguz-Khan en Ecriture Ouigoure", *T'oung-Pao*. 1930, XXVII, s. 247—358.; Rıza Nour, *Reponse à un article de M. Paul Pelliot sur l'Oughouz-namé*, Alexandrie 1931.; W. Bang und G. R. Rachmati, *Die Legende von Oghuz Qaghan*, SPAW, Phil.-hist. K.,l XXV, Berlin 1932, s. 683—724. Türkçesi için bk. W. Bang ve G. R. Rahmeti, *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul 1936, 69 s.; (2. baskısı 1000 Temel Eser serisinin 31 numaralı eseri olarak (İst. 1970) yayınlanmıştır). A. M. Şçerbak, *Oguz-nāme, Muhabbat-nāme, Pamyatniki Drevneuygurskoy i Starouzbekskoy pismennosti*, Moskova 1959, s. 1—110.

17. HAVARİLERİN *AMENTÜ*'SÜ :

1439 yılında papa IV. Eugenio'nun başkanlığında Floransa'da toplanan konseyin zabıtlarını ihtiva eden yazma hâlen, Floransa, Medicia Laurenziana Kütüphanesi, Ms. Laur. Gadd. no 108'de

kayıtlıdır. Bu yazmanın 2b varağında 12 satırlık Ermeni harfleri ile Ermenice, altında 12 satırlık Uygur harfleri ile Türkçe, 3b varağında 12 satırlık Arap harfleri ile Arapça ve altında 12 satırlık Latin harfleri ile Latince yazılmış olan bir metin bulunmaktadır. Dört dilde ve dört ayrı alfabe ile yazılan bu metin hristiyan Amentü'südür.

Bu metnin 1439 yılında papa IV. Eugenio'nun başkanlığında Floransa'da toplanan konseye iştirak eden hristiyan Türkler tarafından Uygur harfleri ile yazıldığı tahmin edilmektedir.

Metin Nicholas N. Poppe tarafından yayınlanmıştır ("A middle Turkic text of the Apostles' Creed", *Monumenta Serica*, Vol. XXIV, 1965, s. 273—306. Tanıtma ve tenkidi için bk. Osman F. Sertkaya, "Havarilerin Amentü'süne ait bir Orta Türkçe metni", *Türkiyat Mecmuası*, XVII, 1972, s. 288—291.

f) TİMÜRLÜ DEVRİ METİNLERİ

18. UYGUR HARFLİ MADENİ PARALAR :

1228 kurultayında kağan seçilen Ögödey'den itibaren İlhanlı paralarında Uygur harflerinin kullanıldığı görülür. 1241'de Ögödey'in kağanlıktan ayrılmasından sonra 1266 tarihlerine kadar dört ulusta (1. Cuci ulusu, 2. İlhanlı ulusu, 3. Çağatay ulusu, 4. Kağanlık ulusu) darbedilen sikkelerde Ögödey'in damgası yer alır. Cuci ulusunun 1266'dan sonra müstakil para bastırdığı, İlhanlı ulusunun ise ancak Hülâgû'dan sonra müstakil (kendi adlarına) para bastırdıkları bilinmektedir. 1228'den 1266' ya kadarki paralarda daima Ögödey'in mühürünün bulunması dört ulusun Ögödey adına darbedilmiş sikkeleri kullanması dolayısiyledir. Uygur harfli bu mühür Moğulca'dır. İlhanlıların Anadolu'da darbettirdikleri sikkeler için bk. Anadolu'da Uygur harfli eser geleneği, A. İlhanlı (Moğul) devresi 1272—1326), § 42.

19. *ÇİNGİZ HAN TARİHİ* TERCÜMESİ :

Metin, Tevârîh-i Cihân-güşây'ın Cengiz Han devrine ait olan kısmının, Arap harfleri ile, Doğu Türkçesinde yapılmış tercümesidir. Arap harfli bu metnin bazı satırları Uygur harfleri ile yazılmıştır. Ayrıca Cingiz Han'ın isminin geçtiği her yerde Uygur harfleri ile Moğulca ibâreler de bulunmaktadır. "*Türk Moğul big-leri tig(ɔ) [big-leri-ning(ɔ)] kö(ngül(ɔ) altursun tip Çingiz Han târîhi-ni Cihân güşây tevârîhi-din tercüme kılıp sözni ihtiyâr(ɔ) kılındı. Bilgil kim Moğul ili bile Türk ulusı-nıng aslı bünyâdı bir turur basa...*" satırları ile başlayan metnin devamında, altında Arap harfleri ile transkripsiyonu da olmak üzere yer yer Uygur harfleri ile yazılmış olan *Oğuz Kağan Destanı* yer almaktadır. Şimdiye kadar ilim âleminde meçhul kaldığını sandığımız Türk kültür tarihi bakımından son derece mühim olan bu eser üzerinde çalışmaktayız.

20. TİMÜR'ÜN TOKTAMIŞ'A YAPMIŞ OLDUĞU SEFERİN KİTABESİ

Tarihçi Nizâmüddîn Şâmî ve Şerefeddîn Yezdî'ye göre Timur, Toktamış'a karşı yapmış olduğu sefer sırasında, 29 Nisan 1391 Cuma günü, şimdiki Kazakistan'ın Ulu tag mevkiinde konaklayarak o gün orada kalmış ve kaldığı yere bir nişâne dikilmesini emretmiştir. Timür'ün diktirdiği kitâbede sekizi Uygur üçü de Arap harfli olmak üzere on bir satır yer almaktadır. Doğu Türkçesi ile olan Uygur harfli metin *ḳara yeti toḳmaḳ oran-ta ḳoy/yıl yaz-nıng ara turan-nıng sulḏānı/Temür beg iki yüz ming çerig bile ismi üçün Toḳtamış ḫan-nıng/ḳanıġa yorıdı. Bu yerge yeḏip belgü bolz-un tep/bu taşnı ḳopardı./Teŋri nısfat bergey inşallā(h)./Teŋri il ḳişige raḥmet ḳılġay biz-ni ṭu'ā bile/yāḏ ḳılġay* şeklinde transkripsiyonlanan ve "Siyah yedi (yüz) Tokmak [Kıpçak ili-Cuci ulusu] ülkesinde koyun/yılı baharının orta ay(ında) [Nisan ayında] Turan'ın Sultanı/Temür Beg iki yüz bin [kadar bir] /ordu (asker) ile işi yüzünden (için) Toktamış Han'ın/kanına yürüdü. Bu yere vasıl olup

(bir) belgü (nişân) olsun diyerek bu âbideyi inşa ettirdi. Tanrı (bize) muvaffakiyet verecek, il kişi'ye [harb etmeyen ahaliye] şefkatli olacak, (il kişi) bizi dua ile yâd edecek(tir)" şeklinde tercüme edilmektedir. Arap harfli üç satırın ise sadece birinci satırı okunabilmiştir. Bu okuyan ilk satır "besmele"dir.

Metin 18 Sonkânun 1937'de Kazakistan'ın Ulu tav mevkiinde, Karsakbay bakır fabrikalarına yakın olan Altın Çuk tepesinde Kazak mühendisi Satıbayoğlu tarafından bulunmuştur. 11200 kilo ağırlığındaki taş, hâlen Leningrad Ermitaj Müzesi'ndedir.

Metin N. N. Poppe tarafından işlenmiştir. N. N. Poppe, "Karasakpayskaya nadpis' Timura (Une Inscription de Timur)", *Trudı Otdela Vostoka* (*Travaux du Department Oriental*), Tom II, Leningrad 1940, s. 185—187. Ayrıca bk. Zeki Velidi Togan, "Temur Beyin Uygurca bir kitabesi", *Çınaraltı*, Dilde, fikirde, işde birlik, cilt 5, sayı 117, 18 I. kânun 1943, Cumartesi, s. 6. Türk. çe tercümesi için bk. Temür'in Karasakpay Kitâbesi, çev. Hasan Eren, Dünya Edebiyatından Seçmeler Dergisi cil,si 4, sh: 30-31 İstanbul M.E.B 1977

21. TİMÜR'ÜN BERKUK'A MEKTUBLARI :

Timur'ün H. 799 (M. 1396) yılında Memluk Sultanı Berkuk'a Uygurca bir mektup gönderdiği devrin kaynaklarından İbn Hacer'e dayanılarak tesbit edilmiştir. Berkuk, bu mektubu getiren Timür'ün yakınlarına, kendilerinin hür ve âsûde yaşadıklarını belirten mektuplar yazmalarını emretmiş ve Timür'ün yakınlarının Timür'a Uygurca (kaynaklarda Moğulca) yazdıkları mektupları da bu dile vakıf Meñgli-Buğa ed-devâdâr el-Cundi'ye kontrol ettirdikten sonra, bu mektupları kendi mektubu ile birlikte, Timür'a göndermiştir (Bk. Şehabettin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı, XIV. yüzyıl Mısır tarihine dair araştırmalar*, İstanbul 1961, s. 98—99). Yine Timür'ün Berkuk'a Uygurca (kaynaklarda Moğul) bir mektup gönderdiği ve Berkuk'un da bu mektuba 796 cemâdi I (Mart 1394) de cevap gönderdiği kaynaklarda zikredilmektedir (bk. aynı eser, s. 95—96).

22. *TİMÜRLÜ ŞECERESİ* : 32a-33b, 36a-38b, 42a-43b görüldü

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 2152'de kayıtlı bir albümde bir Moğul şeceresi bulunmaktadır. Kısaca *"Timürlü şeceresi"* diye adlandırdığımız bu metin, 42a, 37a, 37b, 43b, 43a, 36b, 36a, 33b (v. 33b'deki *Timür* Küregen'in oğullarının devamı v. 33a ve v. 39b'dedir), 38b, 38a, 32a, 32b varaklarında yer almaktadır. *Ḍobun Bayan* ve evlatlarının yer aldığını tahmin ettiğimiz ilk sahifesi eksik olan ve *alañg-ḳov-a-nıñg oğlan-ları-nıñg şu'beẕ-i buu yosun bil-e* başlığı ile v. 42a'da *Alañgḳova* ile başlayan şecerenin ilk bölümünde sırası ile, *Bodançar*, v. 37a'da *Buḳ-a*, *Ṭuḍum Menen*, v. 37b'de *Ḳayḍuu Ḫan*, *Bay Soñggur*, *Tümine Ḫan*, v. 43b' de *Ḳaçulay* (Ḫan) yer almaktadır. *Ḳaçulay* Ḫan'dan itibaren şecere iki kola ayrılmaktadır. Esas kol *Tümine Ḫan*'dan itibaren v. 43b'de *Ḳabil Ḫan*, *Barḍan Baġadur*, *Yisügey Baġaḍur*, *Çiñggiz Ḫan*, .v 43a'da *Coçi Ḫan*, *Çaġaḍay Ḫan*, *Ögeḍey* v. 36b'de *Toluy Ḫan*, v. 36a'da *Möñgke Ḫan*, *Ḫubulay Ḫan*, v. 33b'de *Arıḳ Böke Ḫan*, v. 38b'de *Hülegü Ḫan*, v. 38a'da *Temür Ḫan*, *Aḥmeṭ Ḫan*, v. 32a'da *Abaḳ-a*, *Keyḫaḍuu Ḫan*, v. 32b'de *Arġun Ḫan* ile oğulları *Ġaşan Ḫan* ile *Ḫarbende Ḫan* ve onun oğlu *Busa'iṭ Ḫan* ile bitmektedir.

Şeceredeki ikinci kol ise v. 43b'den itibaren başlamaktadır. v. 43b'de *Ḳaçulay*, v. 43a'da *Erdemçi Çarul a*(...), *Suġu Çeçen*, *Ḳaraçar Noyan*, v. 36b'de *açıl* veya *eçil* (?), *alañggir* (?), v. 36a'da *Burgul* veya *Bergel* (?) *Taraġay*, *Temür Küregen*, v. 33b'de yer alan *Temür Küregen*'in diz çökmüş bir haldeki renkli minyatürü altında evlatları *Şā*(*h*)*-ruḫ*, *'Ömer Şeyḫ*, *Mirāns-ā*(*h*) *Küregen*, *Cihāngir*, *Cihāns-ā*(*h*), v. 33a'da *Cihāngir*'in minyatürü altında evlatları *Pir Muḥammeṭ* ve *Meḥmeṭ Sulḍān*'in minyatürleri yer almaktadır. v. 33a ve v. 39b'de yer alan *Timür*'ün torunları ile torunlarının çocuklarının bazılarının isimleri ise bu şecereye sonradan ilâve edilmiştir.

Şeceredeki bir kol da v. 43a'dan itibaren *Coçi Ḫan'ın* evlatlarını göstermektedir. v. 43a'da *Bu Baḍuu, Coçi Oġl-ı* başlığı ile Sayın Ḫan, v. 36b'de *Baḍuu oġl-ı Toġan, Toġan oġl-ı Mönĝke Temür*, v. 36a'da *Mönĝke Temür oġl-ı Toġrılça, Toġrılça oġl-ı Öşbek* (Ḫan), v. 38b'de *Öşbek oġl-ı Cān-ı* (bek Ḫan), v. 38a'da *Cān-ı ḳız-ı Şeker Bek*, v. 32a'da *Şeker Bek ḳız-ı Sünbek, Sünbek oġl-ı Ḫalīl Sulḍān* yer almaktadır.

Şecerede yer alan şahısların bazılarının minyatürü yapılmıştır. Bu minyatürler bazan yalnız Uygur harfleri ile, bazısı hem Uygur hem Arap, bir kısmı ise sadece Arap harfleri ile transkripsiyonlanmıştır. Şeceredeki tek renkli minyatür, v. 33b'deki *Temür Küregen*'in minyatürü olduğu için bu şecerenin *Temür* devrinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Yine minyatürde Temür Küregen'in minyatürünün diz çökmüş bir halde resmedilmiş olması yüzünden, bu şecerenin tertip yılının 1402 tarihinden önce olduğu, ihtiyatla, söylenebilir. Çünki 1402'den sonra *Temür*, imparatorluğunu ilân ettiği için umumiyetle diz çökmüş bir tarzda resmedilmemektedir.

Varak 32a'da Arap harfleri ile bir mühür yer almaktadır. العاشق بالله چين بن علی م شاه اثری yazılı olan bu mühürdeki *el-ʿāşiḳ-ı bi'llāh Çîn bin ʿAlī M(uḥammed) Şāh eseri* ibâresine dayanarak, bu şecereyi tertip eden bahşının *Ali Muhammed Şâh oğlu Çîn* olduğunu söyleyebiliriz. Bu bahşının *Maḫzenü'l-esrār*'ın bir nüshasını (bk. 39. paragraf) istinsah eden *Ali Şâh Bahşı* ile münasebeti hakkında kesin bir şey, ancak yeni belgelerin ışığında söylenebilir. (Hazine 2152'deki albüm için bk. Zeki Velidi Togan, *On the Miniatures in İstanbul Libraires*, İstanbul 1963).

Bu şecerenin bir eşi, Reşideddin'in *Camiü't-tevârih* adlı eserinin Özbekistan Şarkiyat Enstitüsü'nde 1620 numarada kayıtlı 263 yapraklı bir yazmada bulunmaktadır. *Oriental İnstitute, Acedemy of Sciences, Uzbek SSR.* 1620'de kayıtlı bu eserin fotokopisi elimizde olmadığı için Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine 2152'deki şecere ile bir mukayese yapmak imkânımız olmamıştır.

23. *ŞU'B-I PENCGÂNE :*

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi, III. Ahmed 2937'de kayıtlı olan ve Reşîde'd-dîn'e ait olan *Kitâb-ı neseb-nâme-i mulûk* adlı eserin 96a-199b sahifeleri arasında bir Moğul şeceresi (Şu'b-ı Moğul) bulunmaktadır. Bu eser Zeki V. Togan tarafından *Şu'b-ı Pencgâne* şeklinde adlandırılmıştır.

Şahıslar şecerede ilk satırı Farsça ikinci satırı ise Farsça ilk satırın Moğulcası olmak üzere, iki dil ile tavsif edilmektedir.

Varak 96a'da Farsça *sûret-i Dobun Bayan* دوبون بایان *ve şuʿbe-i ferzendân u* ve Mogulca *Ḍobun Bayan uruġ-uḍ-luġaban* (Tobun Bayan kendi soyu ile) başlığı ile *Dobun Bayan*, v. 96b'de Farsça *sûret-i Alan-ḳova* الان قوا *ve şuʿbe-i ferzendân u ki ez nûr der vücûd âmedend* ve Mogulca *Alan-ḳov-a naran-u kılı-daça töregsed uruġ-ut-luġ(a)ban* (Alan-Kova, güneşin ışık(ların)dan türeyen kendi soyu ile) başlığı ile *Alan-ḳova* yer almaktadır. v. 97a'da *Bodançar*, v. 97b'de *Buḳa*, v. 98a'da *Ḍutum Menen*, v. 98b'de *Ḳaydu Ḫan*, v. 99b'de *Bay-sonġur*, v. 100a'da *Tümbine Ḫan*, v. 101b'de *Ḳubul Ḫan* ve *Çoçi* (*Taycu*) *Ḫan*, v. 102b'de *Bartan Bahadur*, v. 103b'de *Yisügey Bahadur*, v. 105b'de *Çinĝgiz Ḫan*, v. 106b'de *Toluy Ḫan, Ögeḍey Ḫan, Ça(ġa)ḍay Ḫan, Coçi Ḫan* yer almaktadır. v. 107b'de yer alan *Coçi Ḫan*'ın şeceresi v. 117'ya kadar devam etmektedir. v. 117b'de yer alan *Ça(ġa)ḍay Ḫan*'ın şeceresi v. 123a'ya kadar devam etmektedir. v. 123b'de yer alan *Ögeḍey Ḫan*'ın şeceresi v. 127b'ye kadar devam etmektedir. v. 128b'de *Toluy Ḫan*, 129b'nin kenarında *Hülegü Ḫan, Arıḳ Böke, Ḳubilay Ḫan, Mönĝke Ḫan* yer almaktadır. v. 130b'de *Mönĝke Ḫan*, 136b'de *Arıḳ Böke* 138b'de *Hülegü Ḫan*, 140b'de *Aḥmed* (*Ḫan?*), v. 142b'de *Abaḳa Ḫan*, v. 144b'de *Keyḫatu Ḫan*, v. 146b de *Arġun Ḫan*, v. 148b'de *Ĝazan Ḫan* yer almaktadır. v. 148b—170a arasında yer alan kişilerde başlık yer almadığı gibi, Moğulca yazı da yoktur. Şahıslar Farsça tanıtılmış ve şerh edilmiştir.

Bu yazma üzerinde Zeki V. Togan bir küçük araştırma neşretmiştir. (Bk. Zeki Velidi Togan "The composition of the History of the Mongols By Rashid al-din", *Central Asiatic Journal*, VII/1, s. 60—72.

24. ŞAHRUH'UN UYGUR HARFLİ *SOYURGAL*(FERMAN)'I :

Metin, Afganistan'ın kuzeyinde Maymana'da bulunmuş ve 1947'de Kabül'de Prof. E. Benveniste tarafından fotografı alınmıştır.

13 satır olan bu metnin 12. ve 13. satırında yazılış tarihi verilmektedir. "Târiḫ sekiz yüz yirmi bişide ud yıl muḥarrem ayning ikiside Bâg-ı Şeherde bitildi". Bu tarih hicrî 22 muharrem 825/Milâdî 16 Ocak 1422'dir.

Metnin kaleme alınmış olduğu "Bâğ-ı Şehr"in ‚Semerkand' olduğu Jean Deny tarafından tereddütlü bir şekilde ileri sürülmektedir. Hâlbûki Bâg-ı Şehr, Babur'un Vekayiinde Herat civarında bir yer olarak tavsif edilmektedir. Böylece bu soyurgal'ın yazıldığı yer de Vekayi'e dayanılarak tarafımızdan tesbit edilmiş olmaktadır (Metnin neşri için bk. J. Deny, "Un Soyurgal du Timouride Şâhruḫ en écriture Ouigoure", *Journal Asiatique*, 1957, s. 253—266).

25. *SİRÂCÜ'L-ḲULÛB* :

Metin, British Museum, Orient 8193'de kayıtlı Uygur harfli bir mecmuanın ilk eseridir. Dünyanın yaradılışından kıyamete kadar olacak olan dinî hâdiseleri *suvâl-cevâb* şeklinde anlatan eser, yazmanın 1—129b varakları arasındadır. Başlan ve yer yer olmak üzere ortalarından eksiktir. Metinde, üçü başlıksız olmak üzere yirmi dokuz sual yer almaktadır.

Sirâcül-kulûb Osman F. Sertkaya tarafından işlenmiştir. Bk. Osman F. Sertkaya, *İslâmî Devrenin Uygur harfli eserinden Sirâcü'l-kulûb-transkripsiyon ve indeks-*, Doktora tezi, İstanbul 1975, 25+LVIII+339, (Bk, Türkiyat Enstitüsü.)

26. *MES'ELE KİTÂBI* :

Mes'ele kitâbı, British Museum, Orient 8193'de kayıtlı Uygur harfli bir mecmuanın ikinci eseridir. Metinde islâm dinine ait şer'i hükümler "mes'ele: kişi... kâfir bolur" kalıbı ile izah edilmiştir. Metinde bu kalıp ile 47 mes'ele, 43 başlık altında, geçmektedir.

Mes'ele kitâbı'nın neşri için bk. Osman F. Sertkaya, "Uygur harfleriyle yazılmış bazı mensur parçalar I, Mes'ele Kitabı (Meẓ-'el-e Kidāb-ı)", *Türkiyat Mecmuası*, XVIII. 245—280.

27. *RÂḤATÜ'L-ḲULÛB* :

Râhatü'l-kulûb, British Museum, Orient 8193'de kayıtlı Uygur harfli mecmuanın 136b—159a sahifeleri arasında yer alan üçüncü eserdir. Eser mecmuanın ilk eseri olan Sirâcü-l-kulûb gibi *suvâl-cevâb* tarzında tertip edilmiştir. Eser şu cümlelerle takdim edilir. "Bil ki bir nice hikâyeler Râhatü'l-kulûb kitabından ihtiyar kılarak yazdık. Peygamberlerin, meşâyıhların hikâyesinden, Yemen şehrinin melikinin gelerek, Resul aleyhi selâmdan sorduğu soruları ve bir nice faydalı sözler ki Çin melikinin kızı Magrıb melikinin oğlundan sormuştur. Hepsini toplayıp yazdık ki okuyan kişilere faydalar olsun diye. Olacak ki Hak Taâlâ'nın tevfiki ile tamamlanacak. İnşa allâhu taâlâ".

Şimdiye kadar eser üzerinde bir çalışma yapılmamıştır.

28. *MUḤABBET-NAME* :

Muhabbet-nâme İran Şâiri Fahruddîn Gurgânî'nin "Vîs ü Râmîn" adlı Deh-nâme'si örnek alınarak, H. 754/M. 1353'de Sir Derya kıyısında Horezmî mahlaslı bir Türk şâiri tarafından kaleme alınmıştır. Şark Türkçesindeki, Deh-nâme' tarzının bilinen ilk örneğidir. Daha sonra aynı tarzda kaleme

alınan Hocendî'nin ‚Letâfet-nâme'sine, Yûsuf Emîrî'nin Deh-nâme'sine ve Seydi Ahmed Mirza'nın Taaşşuk-nâme'sine Fahruddîn Gurgânî'nin Vîs ü Râmîn'i yerine Horezmî'nin Muhabbet-nâme'si esas olmuştur.

Muhabbet-nâme'nin bilinen ilk nüshası British Museum, Ad. 7914'de kayıtlı Arap harfli bir mecmuadaki yazmasıdır. Daha sonra yine British Museum, Orient 8193'de kayıtlı Uygur harfli mecmuadaki Uygur harfli diğer nüshası tesbit edilmiştir.

Eser üzerindeki ilk çalışmayı yapan T. Gandjei olmuştur. T. Gandjei Uygur harfli nüshayı esas almış, Arap harfli nüshadaki farkları da dip notunda belirterek, Muhabbet-nâme'nin ilk neşrini yapmıştır (Tourkhan Gandjei, "Il "Muḥabbat-nāma" di Ḥōrazmî, *Annali dell' Istituto Üniversitario Orientale di Napali*, Nuova Serie, Volume VI, Roma 1977, 133—161: *Annali...* VII, Roma 1958, 135—166, "Il lessico del "Muḥabbat-nāma", *Annali...* VIII, Roma 1958, 91—102. Gandjei 'den sonra Uygur harfli nüsha esas alınarak A. M. Şçerbak (A. M. Şçerbak, *Oguz-name, Muhabbat-name*, Moskova 1959, s. 110—170), Arap harfli nüsha esas alınarak E. N. Nadjib (E. N. Nadjib, *Horezmi, Muhabbat-name*, Moskova 1961, 209 + 52 s.) tarafından Muhabbet-nâme ikinci ve üçüncü defa olmak üzere neşr edilmiştir. Muhabbet-nâme'nin İstanbul, Millet Kütüphânesinde tesbit edilen iki Arap harfli nüshası *Türkiyat Mecmuası*'nda tarafımızdan neşredilmiş ve böylece Muhabbet-nâme'nin bilinen nüshaları biri Uygur ve üçü Arap harfli olmak üzere dörde yükselmiştir. Bütün bu neşirler için bk. Osman F. Sertkaya, "Horezmî'nin Muhabbet-nâme'sinin iki yeni yazma nüshası üzerine", *Türkiyat Mecmuası*, XVII, s. 185—207.

E. N. Nadjib, Türkiyat Mecmuasında neşredilen bu iki yeni yazmayı British Museum'daki Uygur ve Arap harfli yazmalarla karşılaştırmıştır (E. N. Nadjib, "O novonaydennıḥ Arabopis'mennıḥ spiskaḥ„ muhabbat-name "Horezmi (Horezmi'nin„ Muhabbet-name'sinin yeni bulunan Arap harfli yazmaları üzerine)", *Sovetskaya Tyurkologiya*, 1973/3, Baku, s. 92—103).

29. MANZUM VE MENSUR PARÇALAR :

Britsh Museum, Orient 8193'de kayıtlı Uygur harfli mecmuanın son bölümünde bazı manzum ve mensur parçalar yer almaktadır. Uygur harfleriyle yazılan bu manzum parçaların ilki mecmuanın müstensihi Mansur Bahşı'ya ait 14 beyitlik bir kasidedir. Daha sonra Mansur Bahşı'ya ait olduğu zannedilen bir tuyuğ, Lutfî'ye ait dört gazel, biri İbn-i Kamber başlıklı ve mahlaslı olmak üzere Kamber-oğlu'na ait üç gazel, Cevherî, Seyyid ve Kasım'a ait birer gazel ve dört tuyuğ gelmektedir. Haşiyede Reşideddin Vatvât'ın Sad Kelime'sinin 88'den 94'e kadarki bölümü kısmen mensur olarak yer almaktadır. Uygur harfleriyle istinsah edilen bu son bölümün dili Arapça ve Farsçadır. Bu metinlerin neşri için bk. Osman F. Sertkaya, "Uygur harfleriyle yazılmış bazı manzum parçalar II", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXI. s. 175—195.

30. *BAḤTİYÂR-NÂME* :

H. 601/M. 1204'te Semerkand'da yazılan "Lem'atü's-sirâc" adlı Farsça aslından Doğu Türkçesine Bahtiyâr-nâme adı ile çevrilen eserin hâlen Oxford, Bodleian Kütüphanesi, Huntington, no 598'de kayıtlı olan 148 varaklık yazması, H. 838/M. 1434'te, tahminimizce Yezd şehrinde, Mansur Bahşı tarafından Uygur harfleri ile, istinsah edilmiştir. "Ḳudluġ bolsun tīrīḥ sekiz yüz oḍuz sekiz-te tabuş-ḳan yıl şül-ḥic(c)e ay-nıṅ ev(v)elin-te mansūr baḫşı biḍiṭi" (Kutlu olsun. Tarih sekiz yüz otuz sekizde, Tavşan yılı, Zil-hicce ayının evvelinde Mansur Bahşı yazdı). Eser "On vezir hikâyesi" adı ile de tanınmaktadır.

Bahtiyâr-nâme'yi ilk tanıtan Paul Amédée Jaubert olmuştur ("Notice et extrait de la version turque du Bahtiyar-nâme", *Journal Asiatique*, X, 1827, s. 146—157. Eserin "beşinci kün-niṅ ḥikāyet-i" başlıklı bölümü Arthur Lumley Davits'in *A Grammar of the Turkish Language*, Londres 1832,

s. 181—187'de ve bu eserin *Grammaire Turke* (Londres 1936) adlı Fransızca tercümesinin 178—184. sahifelerinde Arap harfleriyle transkripsiyon ve Fransızca tercüme olarak, verilmiştir. Mustafa Rahmi (Balaban)'ın, İstanbul'da 1339'da yayınladığı Bahtiyâr-nâme adlı küçük risalesinde, eserin Cenevre Darülfünûnu Kütüphanesi'ndeki nüshasından kopye ederek verdiğini söylediği metin, Arthur Lumley Davids'deki metnin aynısıdır.

Eserin Reşid Rahmeti Arat tarafından yer yer eksik olarak yapılmış bir transkripsiyonu, hâlen Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nde Arat'ın neşredilmemiş eserleri arasında, 5 numaralı dosyada, bulunmaktadır.

31. *Mi'râc-nâme* :

Hz. Muhammed'in Mi'râcını işleyen bu mi'râc metninde Hz. Muhammed'in mi'râcı, cennet ve cehennemi ziyareti ve Kaf dağındaki Musa Peygamber ümmetini ziyareti ile onlara nasihat etmesi anlatılmıştır. Bu metnin, Arapça'dan Farsçaya tercüme edildiği tahmin edilen, Farsça *Nehcü'l-ferâdis* adlı bir metinden Doğu Türkçesine çevrildiği bilinmektedir. Mi'râc-nâme'ye esas olan Farsça Nehcü'l-ferâdis metni ve bu metnin Arapça aslı bugüne kadar tesbit edilememiştir. İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Cami, no 789 da kayıtlı olan ve J. Eckmann'ın önsözüyle TDK tarafından tıpkı basımı yayınlanan, Mahmûd b. Alî es-sarâyî el-kerderî (Kerderli Mahmûd) adlı bir müellife ait olan, Nehcü'l-ferâdis'in 1. bâbının 7. ve 8. faslı Mi'râc hadisesini anlatır. Bu iki mi'râc bölümünün mukayesesi Mi'râc-nâme'nin bilinmeyen bir Nehcü'l-ferâdis metninden tercüme edildiğini tereddüdsüz bir şekilde ortaya koymaktadır.

Mi'râc-nâme'nin Uygur harfli nüshası H. 840/M. 1436—1437'de Herü (Herat)'da Ebû Mâlik Bahşı tarafından istinsah edilmiştir. "târîḫ sekiz yüz ḳırḳ-ta (at) yıl cumâd-el-âḫire ay-nıng on-ı -ta herü-te ebû mâlik baḫşı biḍiṭim" (Sekiz yüz kırk tarihinde, at yılının Cumâd-el-âhire ayının onunda, Herat'ta Ebû Malik Bahşı yazdım).

Eserin Arap harfleriyle yazılmış Çağatayca bir nüshası İstanbul Süleymaniye Kütüphânesi, Fatih, no 2848'de kayıtlıdır. Bu nüsha H. 20 Receb 917/M. 13 Ekim 1511'de, Mısır'da, Nûreddin ʿAlî b. Kiçkine Seyyid ʿAlî eṭ-Ṭâliḳânî tarafından okunaklı bir ta'lik ile istinsah edilmiştir. "Târîḫ toḳuz yüz on yitide raḥmet ayı-nıng yigirmi-side mışrda nûreddin ʿalî bin kiçkine seyyid ʿalî eṭ-ṭâliḳânî bitidi" (Dokuz yüz on yedi tarihinde, rahmet ayının yirmisinde, Mısır'da, Nûreddin Ali bin Kiçkine Seyyid Ali et-Tâlikanî yazdı).

Uygur harfli nüsha 1672 yılında İstanbul'da, Marquiz de Nointel adına Antoine Galland tarafından satın alınmıştır. Yazma daha sonra Krallık kütüphânesi no 2367'ye kaydedilmiştir. Hâlen Bibliothèque Nationale, Suppl. Turc No. 190'da kayıtlıdır. Eser üzerinde krallık baş tercümanı olan müsteşrik Francois Petis de la Croix, Abel Remusat, P. Amédée Jaubert, Arthur Lumley Davids, E. Berezin çalışmışlar ve eserlerinde metinden çok küçük bir parçayı vermişlerdir. A. Pavet de Courteille Uygur harfli metni Arap harfleri ile transkripsiyonlamış ve Fransızca tercümesi ile yayınlamıştır (A. Pavet de Courteille, *Mirâdj-Nâmeh, Le Manuscrit Ouigour de la Bibliothèque Nationale*, Paris 1882, XXXI + 95 s.). Uygur harfli nüsha üzerinde, 1938 yılında, bir mezuniyet çalışması yapan Fahir İz, Uygur harfli nüshanın transkripsiyonunu ve tercümesini vermiştir (Fahir İz, *Miracnâme*, Mezuniyet tezi, İstanbul 1938, Türkiyat Enstitüsü no 106, 52 s.). Arap harfli nüsha üzerinde, 1968 yılında bir mezuniyet çalışması, tarafımızdan yapılmış ve bu çalışmamızda Arap harfli yazmanın transkripsiyonu ve indeksi verilmiştir (Osman F. Sertkaya, *Mi'râc-nâme*, (Metin-İndeks), Mezuniyet tezi, Türkiyat Enstitüsü no 845, XVIII + 94 s.).

32. *Tezkire-i Evliyâ* :

Feridüddin ʿAttâr'ın Tezkeretü'l-evliyâ adlı Farsça eserinden Doğu Türkçesine tercüme edilmiştir. Metin Mirâc-nâme'nin içerisinde bulunduğu yazmanın ikinci bölümüdür. Bibliothèque Na-

tionale'deki Uygur harfli nüsha yanında, eserin Süleymaniye kütüphanesinde Arap harfli bir nüshası da bulunmaktadır. Tezkire-i Evliyâ'da 72 velînin menkıbesi anlatılır. İlk velî İmâm Câfer-i Sâdık, son velî Hüseyin bin Mansur-ı Hallâc'dır. Uygur harfli metnin son sahifesindeki ketebe kaydı şudur: "emti tez-kire-te bidilgen meşāyıḫ evliy-ā-lar-nıñ ḫikāyet sözleri tüke-tildi tārīḫ sekiz yüz ḳırḳ-ta at yıl cumād-el-āḫir-e ay-nıñ on-ı-ta herü-te ebū mālik baḫşı bidiṭim,, (Şimdi Tezkirede yazılan Şeyhler, Evliyâlar'ın hikâyeleri tamamlandı. Sekiz yüz kırk tarihinde, At yılında, Cumâd-el-âhire ayının onunda, Herat'ta, Ebû Mâlik Bahşı yazdım). Uygur harfli bu metin, yazmanın 13b-151a varakları içerisindedir.

A. Pavet de Courteille, Tezkire-i Evliyâ'nın Uygur harfli yazmasının tıpkıbasımını ve Fransızca tercümesini 1899'da iki cilt halinde yayınlamıştır. (A. Pavet de Courteille, *Tezkereh-i-Evliâ, Le Memorial des Saints*, traduit sur le Manuscrit Ouigour de la Bibliotheque Nationale, Collection Orientale-Tome XVI, Deuxieme Serie-Tome II - Paris 1889, XXIV + 238 s. Tıpkıbasım 392 s.). Eserin ilk 19 sahifesi üzerine bir mezuniyet çalışması yapılmıştır (Türkan Aksu, *Tercümeî Tezkiretü'l-evliya üzerinde lisânî bir çalışma*, Mezuniyet tezi, Türkiyat Enstitüsü, no 120, 67 s. Eserin üzerinde Verdi Kankılıç doktora çalışması yapmıştır (Verdi Kankılıç, *Uygurca Tezkiretü'l-evliyâ Tercümesi* (Araştırma-metin), 1972, Türkiyat Enstitüsü no 1300, XXXVI + 145 s.).

33. ḲUTADĠU BİLİG'İN *A* NÜSHASI :

Karahanlı hükümdarlarından Hasan b. Arslan Han (Hakan Tavgaç Uluğ Buğra Kara Han Ebu Ali Hasan b. Arslan Han) devrinde 18 ayda yazılıp 462 (1069—1070)'de tamamlanarak, yazarı Kuz Ordu (Balasagun)'lu Yûsuf (Has Hacib) tarafından Hakan'ın huzurunda okunulan, Kutadgu Bilig adlı adlı eserin, bugün bilinen üç nüshasından biri Uygur harfleri ile yazılmıştır.

Uygur harfli bu yazma 190 sahifedir. Kutadgu Bilig metni yazmanın 10. sahifesinden başlayarak 185. sahifesinin sonuna kadar devam eder. Bu nüshada 5971 beyit yer almıştır. Yazmanın 185. sahifesinin sonunda metnin tamamlanış tarihi yer alır. "tükenti ḳuṭaṭ-ḳu (bilig) kidib-i tīrīḫ sekiz (yüz) ḳırḳ üç yıl-ta ḳoy yıl muḥar(r)em ay-nıñ törṭ-i herü-te". (Kutadgu Bilig kitabı sekiz yüz kırk üç tarihinde, koyun yılında, Muharrem ayının dördünde, Herat'ta tamamlandı).

Yazmanın 186. sahifesinden 189. sahifesinde kadar 38 beyitlik bir kaside yer alır. Bu kaside yazmanın *Hasan Kara Sâil Şems* adlı müstensihine aittir.

Sahife 189'da yazmanın Herat'tan Tokat'a Tokat'tan da Şeyh-zâde Abdürrezzak Bahşı için H. 879 (M. 1474) yılında İstanbul'a getirildiği kayıtlıdır. "tīrīḫḳa sekiz yüz yiḍmiş toḳuz-ta yılan yıl bu ḳuḍaṭḳu bilig kiḍibni abdur-reṣ(ṣ)aḳ ṣe(y)ḫ-ṣāde baḫṣ-ı üçün isdambul-ta toḳaḍḍın fenār-i oġl-ı ḳaz-ı ali biḍig yiberip keldürt-i-ler mübārek bolz-un ṭevlet kilz-ün mihnet kidz-ün". (Sekiz yüz yetmiş dokuz tarihinde, yılan yılında, Abdürrezzak Şeyh zâde Bahşı için, Fenâri-zâde Kadı Ali İstanbul'dan mektup gönderip, Tokat'tan getirttiler. Mübârek olsun. Devlet gelsin. Mihnet gitsin).

Yazmanın 190. sahifesinin altında şu kayıt görülmektedir. "naʿlbent ḥamz-e-tin sadun alduḳ moll-ā ḫayre-ṭ-(ṭ)in-nıñ cum'a mesciṭ-i-nıñ yan-ı-ta āṣan-a ḫoca,tel(l)āl". (Nalbant Hamza'dan satın aldık. Molla Hayreddin'in Cum'a Mescidi yanında, şahit Hoca Hacı Dellâl).

Yazma daha sonra Avusturyalı tarihçi Joseph von Hammer-Purgstall tarafından satın alınmış ve Viyana'ya götürülerek Saray Kütüphânesine mal edilmiştir. Yazma bugün Viyana'da Millî Kütüphâne'de A. F. 13 numarada kayıtlıdır.

Uygur harfli bu nushanın tıpkıbasımı Radloff tarafından yapılmıştır (V. V.) Radlov, *Kudatku Bilik*, Faksimile Uygurskoy Rukopisi İmparatorskoy i korolevskoy pridvornoy bibliotheki v Vene. Spb., 1890, Bu faksimile daha sonra TDK tarafından yeniden yayınlanmıştır. *Kutadgu Bilig Tıpkıbasım, I, Viyana Nüshası*, İstanbul 1942, 144 + 200 s.

34. HASAN KARA SÂİL ŞEMS'İN *"KASÎDE"*Sİ :

Kutadgu Bilig'in Uygur harfli bu yazmasının 186. sahifesinden 189. sahifesine kadar 38 beyitlik bir kasîde yer alır. Bu kasîde, yazmanın müstensihi olan Hasan Kara Sâil Şems'e aittir. Hasan Kara Sâil Şems'in adı kasîdenin 37. beytinde zikredilmektedir.

bu ḳar-a sāyil adaġ-ım ev(v)el adım ol ḥasan
hem üçünçi el-ḳābım şemẓ açtı rab ḥikmet kānı

Hasan Kara Sâil Şems'in kasidesinin altında şu kâtebe kaydı yer alır.

"tīrıḫ sekiz yüz ḳırḳ üç-te ḳoy yıl āḫir-i muḥar(r)em ay-nıng tört yangı-sı herü şehrin-te bidilti". (Sekiz yüz kırk üç tarihinde, koyun yılının sonunda, Muharrem ayının dördünde, Herat şehrinde, yazıldı). Bu ketebe kaydından Hasan Kara Sâil Şems'in kasidesinin yazılış yeri ve tarihi tesbit edilmiş olmaktadır.

Kasidenin neşri için bk. Hermann Vambéry, "Eine Kasîde Ujgurischer Schrift und Sprache", *Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft*, XXI, s. 638—651; S. E. Malov, *Pamyatniki Drevnetyurkskoy Pismennosti*, Moskova-Leningrad, 1951, s. 342—350.

35. *BAL ÇORBASI*:

Kutadgu Bilig'in Uygur harfli yazmasının ilk sahifesinde Hasan Kara Sâil Şems tarafından yazıldığını tahmin ettiğimiz dört satırlık bir metin bulunmaktadır. Tarafımızdan okunan bu metin "Bal Çorbası"nın yapılışını anlatmaktadır.

1. bal çobr-a-sı-nıng ʿilm-i ol tur kim ḥamır māy-a bolẓ-a
2. nuġut-ı-nı taḳ-ı kel-e bahār-ı-nı ḳaşuḳ bile tidip
3. üç-i-sin-i ḳarış-turup (ḳoy)ġıl açısun andın songr-a bal
4. -nı üst-i-ge ḳoyġıl ḫaẓ çobr-a andın ḥāsıl bolur

(ḫām bal bile acıtmaḳ gerek)

1. bal çorbasının ilmi odur ki hamur maya olsa
2. nohutunu ve *ḳele baharını?* kaşık ile parçalayarak
3. üçünü karıştırıp bırak, Acısın (ekşisin), ondan sonra bal-
4. ı üstüne koy. Has çorba ondan hâsıl olur.

(ḫâm bal ile acıtmalıdır)

36. *DEH-NÂME* :

Şahruh (1404—1447) devri şâirlerinden olan Yûsuf Emîrî'nin Horezmî'nin Muhabbet-nâme'sinden ilham alarak yazdığı Deh-nâme adlı 905 beyitlik mesnevisinin ilk 23 beyti Zeynü'l-âbidin adlı bir bahşı tarafından Uygur harfleri ile yazılmıştır. Bu yazı numûnesinin tarihi ve yeri bilinmemektedir. Ancak Atabetü'l-hakayık'ın A nüshasının H. 848/M. 1444'de Semerkand'da Zeydü'l-âbidin tarafından yazıldığı bilinmekte ve Emîrî'nin Deh-nâme'sine ait bu 23 beyitlik yazı nümunesinin de aynı şahıs tarafından Semerkand'da 1444 civarında yazıldığı tahmin edilmektedir.

Bu metnin neşri için bk. R. Rahmeti Arat, "Bir Yazı Nümunesi Münâsebeti ile", *Doğumunun 60. Yıl Dönümü Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s. 17—29.

37. ATEBETÜ'L-HAKÂYIK'IN *A* NÜSHASI :

Kaşgar Türkçesinin bir ürünü olan ve Yüknek'li Edib Ahmed tarafından yazılıp Muhammed Dâd İspehsalar Beğ'e sunulan Atebetü'l-Hakayık adlı eserin bir nüshası H. 848/M. 14444 yılında

Semerkand'da Zeynü'l-âbidin (Zeynü'l-âbidin b. Sultan-Baḫt Hüseynî Cürcanî) adlı bir bahşı tarafından istinsah edilmiştir.

Bu nüshanın tavsifi için bk. Reşid Rahmeti Arat, *Atebetü'l-Hakayık*, İstanbul 1951, s. 20—26.

38. MAHZENÜ'L-ESRÂR'IN *ZEYNÜ'L-ÂBİDİN* NÜSHASI :

XV. asrın ikinci yarısında yaşayan Çağatay şâirlerinden biri olan Haydar (Mir Haydar, Mir Haydar Meczub, Haydar Tilbe)'ın Mahzenü'l-esrâr adlı eserinin Uygur harfleriyle yazılmış muhtelif nüshaları vardır. Bu nüshalardan birisi Zeynü'l-âbidin tarafından istinsah edilmiştir. Mahzenü'l-esrârdan seçilerek istinsah edilen ve üzerinde istinsah tarihi ve yeri zikredilmeyen bu 33 beyitlik metnin de Zeynü'l-âbidin tarafından Semerkand'da 1444 civarında istinsah edildiği tahmin edilmektedir.

Bu metnin neşri için bk. R. Rahmeti Arat, "Bir Yazı Nümunesi Münasebetiyle II" *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XII, s. 121—138. Bu makalenin Almancası için bk. "Zu einer Schriftmusterhandschrift„, *Ural-Altaische Jahrbücher*, XXXIII/3—4, 1961, 205—217.

39. MAHZENÜ'L-ESRAR'IN *ALİ ŞAH BAHŞI* NÜSHASI :

Haydar'ın Mahzenü'l-esrâr adlı eserinin Uygur harfleriyle yazılmış olan bir nüshası da Guy le Strange tarafından satın alınarak Paris'e getirilmiştir. Yazmayı tetkik eden Pavet de Courteille, *Mirādj-nāmeh* (Paris 1882) adlı eserinin önsözünde (bk. s. 18) Guy Le Strange'ın Tahran'da satın aldığı bu yazmanın 55 sahifeden ibaret olduğunu ve yazmanın şu ketebe kaydı ile sona erdiğini söyleyerek, müstensihin adını vermektedir (كتبه علی شاه باخشی). Hâlen kayıp olan bu yazmanın 44. sahifesi Pavet de Courteille tarafından *Mirādj-nāmeh* adlı eserinde, yine bu metne ait dört sahife Radloff'un Kutadgu Bilig'in tıpkıbasım neşrinde (V. V. Radlov, *Kudatku Bilik, Faksimile uygurskoy rukopisi imparatorskoy i korolevskoy pridvornoy bibliotheki v Vene*, Spb., s. 195) metne ilâve edilen Uygur harfli örnekler arasında yayınlanmıştır. Bu dört sahifenin fotokopisi için bk. TDK. *Kutadgu Bilig, Tıpkıbasım, I, Viyana Nüshası*, İstanbul, 1942, s. 195.

40. HAYDAR'IN *"KASÎDE"*Sİ :

Mahzenü'l-esrâr müellifi Haydar'ın Mahzenü'l-esrâr'dan başka 30 beyitlik bir kasidesi bulunmaktadır. Fevkalade güzel bir Uygur hattı ile yazılmış olan bu metin hâlen Tahran (Imp. Liberary of Iran, Ms. 647)'da kayıtlı Müntehabât-ı Eş'âr adlı 369 sahifelik bir mecmuada bulunmaktadır.

Metin T. Gandjei tarafından yayınlanmıştır. T. Gandjei, "Note on an unknown poem of Haidar in Uighur characters", *A Locust's Leg. Studies in honour of S. H. Taqizadeh*, London 1962, s. 64—69.

41. UYGUR HARFLİ SAHİFE NUMARASI :

Topkapı Sarayı Kütüphânesi, Hazine 1253'de kayıtlı murakka'nın 24. varağındaki bir minyatürün sol üst köşesinde Uygur harfleriyle "tört yüz yetmiş altı" ibâresi bulunmaktadır. Minyatürün arka yüzünde, kuvvetli ışık altında 13 satırlık Uygur harfli bir metin görülmektedir. Minyatür çok kuvvetli bir şekilde zemine yapıştırıldığı için sökmek imkânı bulunamamıştır. Arka taraftaki metnin Haydar'ın Mahzenü'l-esrâr'ının kayıp olan Ali Şah Bahşı nüshasından bir sahife olabileceği tahmin edilmektedir. Minyatürün altında Farsça *nuzūl kerden-i emîr-i büzürg be-semerḳand ve nevāl kerden* (Emîr-i Büzürğ'ün (Timur'un) Semerkand'a gelmesi ve yemek yemesi) ibaresi yer almaktadır. Alt sol tarafta *ḳār-ı üstād ʿizze'd-dîn birāder-i Ḥāce ḳemāl-i naḳḳāş* (ressamı nakkaş Hoca Kemâl'in birâderi İzzeddîn) ibâresi görülmektedir.

Minyatür'ün neşri için bk. Emel Esin, "Resimli bir han silsilenâmesi" *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, V/1—4, 1973, s. 198 levha - IV ve s. 190.

42. EBU SAÎD GÜRGAN'IN UZUN HASAN BEĞ'E GÖNDERDİĞİ *BİTİG* :

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi E 12307 numarada kayıtlı olan bu 76 satırlık bitig, üsstte Uygur ve Altta Arap harfleriyle olmak üzere, Şark Türkçesi ile yazılmıştır. Metnin Topkapı Sarayı'na nasıl intikal ettiği meçhuldür. Ancak Fatih Sultan Mehmed'in Uzun Hasan Beğ'i yenmesinden sonra müsadere edilen eşya arasında bulunarak Topkapı Sarayı Arşivine alınmış olması muhtemeldir.

Bu metnin ketebesi şudur: Sıçkan yıl rebiül-ev(v)el ay-nıñg yigirmi ikiz-i-te miyān-e-te irken -te bidilti (Sıçan yılında, Rebiü'l-evvel ayının yirmi ikisinde, Miyâne'de iken, yazıldı). Bu tarih H. 22 Rebiü'l-evvel 873/M. 10 Eylül 1468'e tekabül etmektedir.

Metnin transkripsiyonu ve fotokopisi için bk. Akdes Nimet Kurat, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına ait Yarlık ve Bitikler*, İstanbul 1940, s. 117—134. ve s. 195—200.

43. ÖMER ŞEYH MİRZA'NIN *BİTİG*'İ :

Babur'un babası olan Ömer Şeyh Mirza'nın Mîr Seyyid Ahmed adlı birisine göndermiş olduğu Uygur harfli mektubun yazılış tarihini P. Melioranskiy 1469 olarak kabul etmektedir. Metni ve Melioranskiy'nin tetkikini göremediğimiz için bu mektup hakkında daha fazla bilgi veremiyoruz.

Bu mektup için bk. Melioranskiy, "Dokument Uygurskago Pisma Sultana Ömer Şeyha Bahadura", *Zapiski Vostoçnogo Otdeleniye*, 1906, s. 01—012.

44. *LETÂFET-NÂME* :

Horezmî'nin "Muhabbet-nâme" adlı eserine Hocendî tarafından nazîre olarak yazılan Letafet-nâme'nin dördü Arap ve biri de Uygur harfli olmak üzere hâlen beş nüshası bilinmektedir. Uygur harfli nüsha Afganistan'da Kabil Müzesindedir. Uygur harfli bu nüsha ilim âlemine T. Gandjei tarafından duyurulmuştur. (T. Gandjei, „Note on the colophon of the Laṭāfat-nāme in Uighur characters from the Kabul Museum (Kabil Müzesindeki Uygur harfli Letâfetnâme yazması üzerine notlar), *Annali dell'Istituto Universitario Orientale di Napoli*, Nuova Serie, volume XIV, Napoli 1964, s. 161—164. Gandjei bu makalesinde Uygur harfli nüshanın istinsah kaydını vermektedir. "tamām bold-ı ledâfed-nāme biçin yıl sül-ka'de ayı-nıñg on iki-si-de pençşemb-e kün-i tırıḫ sekiz yüz doḳsan üç-te (Letâfet-nâme, sekiz yüz doksan üç tarihinde, mayıñun yılında, zülka'de ayının on ikisinde, perşembe günü tamamlandı)". H. 12 Zülka'de 893 (perşembe) / M. 10 Temmuz 1488 (perşembe). Letâfet-nâme'nin edisyon kritiği, Uygur harfli bu nüsha esas alınarak, Tourkhan Gandjei tarafından yapılmış ve bu neşirde Uygur harfli nüshasının tıpkıbasımı da verilmiştir Tourkhan Gandjei, "The„ laṭafat-nāma "of Khujandî" (Hocendî'nin Letâfet-nâme'si), *Annali dell 'Istituto Universitario Orientale di Napoli*, Volume 30 (Nuova Serie XX), Fascicolo 3. Napoli 1970, s. 345—366. Gandjei'nin bu iki yayınının Osman F. Sertkaya tarafından yapılan tanıtma ve tenkidi için bk. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XIX, s. 231—235. Gandjei'den sonra eseri ikinci defa işleyen E. Fazılov olmuştur. (Bk. E. İ. Fazılov, *Hodjendi, Latafat-name* (*Kniga o krasote*) Vvedenie, Transkriptsiya Teksta, Perevod, Glossariy, Grammatiçeskiy Ukazetel; Taşkent 1976, 200. s.)

45. UYGUR HARFLİ KETEBE KAYDI :

British Museum'un Farsça yazmaları arasında bulunan Külliyât-ı 'Aṭṭâr'ın ketebe kaydı Türkçe olarak, Uygur harfleriyle, yapılmıştır.

Ketebe kaydına göre, bu yazma, Nizâmüddin el-hasanî tarafından H. 862/M. 1458 tarihinde Dilman'da, Şahruh'a ithaf edilerek yazılmıştır. Bu ketebe kaydı için bk. T. Gandjei, "Note on the colophon of the... s. 162—163 ve not 15.

46. YIRTICI KUŞ RESMİ VE İKİ *TUYUĞ* :

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi, Hazine 2152'de kayıtlı albümün 67*b* varağında bir yırtıcı kuş resmi ile Uygur harfli iki dörtlük bulunmakradır. Kuşun resminin kimin tarafından ,nerede ve hangi tarihte yapıldığı bilinmediği gibi, dörtlüklerin transkripsiyonu bugüne kadar neşredilmediği için, manzum parçaların da kime ait olduğu bilinmemektedir. Tamamı altın suyu ile yazılan bu metnin fotokopisinin neşri için bk. Oktay Aslanapa, "Türkische Miniaturmalerei am hofe Mehmet Des Erobers'in İstanbul", *Ars Orientalis*, I, 1954, s. 81 ve not 11 ve levha 10; ayrıca bk. Z. V. Togan, *On the mini tures in İsta bul Libraires*, İs anbul 1363, s. 32.

g) TİMÜRLÜ DEVRİNDE UYGUR HARFLİ ESER GELENEĞİ VE BU GELENEĞİ YAŞATANLAR :

Uygur harfli islâmî metinlerin Anadolu dışındaki gelişmesi Karahanlılardan itibaren başlamaktadır. Asya'da çeşitli sahalarda meydana getirilen ve bugün ancak bazı örneklerini tesbit edebildiğimiz bu metinler, Timürlüler devrinde, daha önceleri meydana gelmiş olan bir ananeden ziyâde bir kültür hamlesi olarak görülmektedir. Timürlü devrinde Uygur harfleriyle yazılan eserler, Timür (doğ. 1336 — öl. 1405)'un ölümünden sonra 1405'den 1447'deki ölümüne kadar Timür'ün oğlu Şahruh ve Şahruh'un 1449'da ölen oğlu Uluğ Bey, yine Timür'ün oğlu Mîrân Şâh'ın torunu Ebu Saîd Mirza (öl. 1469), Ebu Saîd Mirza'nın oğlu ve Babur'un babası olan Ömer Şeyh Mirza (öl. 1494) devirlerinde toplu olarak görülmektedir.

TİMÜRLÜ DEVRİNDE UYGUR HARFLİ ESER YAZMA GELENEĞİ

Kültür merkezi	YEZD	HERÜ (HERAT)	SEMERKAND
Kültür hâmisi	Celâleddin Mîr Çakmak (Vali)	Şâh-ruh (Hükümdar)	Uluğ Bey (Vali)
Bahşılar	Mansur Bahşı	Ebû Mâlik Bahşı Hasan Kara Sâil Şems	Zeynü'l-âbidin
Eserler	Sirâcü'l-kulûb (25) Mes'ele kitâbı (26) Râhatü'l-kulûb (27) Muhabbet-nâme (28) Manzum-mensur parçalar (29) Bahtiyâr-nâme (30)	Mi'râc-nâme (31) Tezkire-i evliyâ (32) Kutadgu Bilig (33) Kasîde (34) Bal çorbası (35)	Deh-nâme (36) Atebetü'l-hakâyık (37) Mahzenü'l-esrâr (38) Haydar'ın Kasîde'si (39)

XIV. ve XV. asırlarda Timürlülerin maiyetinde bulunan kâtiplere "Bahşı" adının verildiği ve yine bu bahşıların yazışmalarda Uygur harflerini kullandıkları bilinmektedir (Bk. Fuad Köprüllü, *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara 1966, s. 149—150).

Bu devirde yazılan eserlere göz atılırsa Uygur harfli eserlerin Herat, Yezd ve Semerkand gibi belli merkezlerde tertip ve istinsah edildiği görülür. Herat'ta meydana getirilen eserler Şâhruh'un himayesinde meydana getirilmiştir. Yine Şâhruh'un oğlu olan Uluğ Bey'in Şâhruh hayatta iken 40 sene kadar Semerkand'ın valiliğini yaptığı bilinmektedir. Böylece Semerkand'da meydana getirilen eserlerin de Uluğ Bey'in maiyetindeki bahşılar tarafından tertip ve istinsah edildiği anlaşılmaktadır. Yine Yezd'de yazılan bir kısım eserlerin Mir Celâl(ed)dîn adlı bir şahsa ithaf edildiği bilinmektedir. Bartold'un Mir Celâl(ed)dîn'in, Şâhruh devrinin maruf bir şahsiyeti olan Celâleddin Fîrûz Şâh ile aynı şahıs olduğu görüşünden habersiz olan Gerard Clauson, Mir Celâl(ed)dîn'in bilinmeyen bir kimse olduğu görüşünü ileri sürmüştür.

Fuad Köprülü ile Zeki Velidî Togan, Bartold'un bu iddiasını hiç bir araştırma yapmaksızın aynen kabul etmiş ve eserlerinde de zikretmişlerdir. Mir Celâl(ed)dîn'in kimliği hakkındaki son görüş T. Gandjei'ye aittir. Gandjei'ye göre Uygur harfli eserlerin ithaf edildiği bu şahıs Şâhruh devrinde hattâ Şâhruh'un ölümünden sonra bile uzun yıllar Yezd şehrinin valiliğini yapan Celâleddîn Mir Çakmak adlı bir Emir'dir.

Böylece Yezd şehrinde Mansur Bahşı tarafından istinsah edilen eserlerin Yezd şehrinin valisi olan Celâleddîn Mir Çakmak'ın himayesinde, Semerkand'da Zeynü'l-âbidin tarafından istinsah edilen eserlerin Şâhruh'un oğlu Uluğ Bey'in himayesinde, Herat'ta Ebu Mâlik Bahşı ve Hasan Kara Sâil Şems gibi bahşıların istinsah ettikleri eserlerin ise bizzat Şâhruh'un himayesiyle meydana getirildiği anlaşılmakta ve elimizdeki malzemeden de Şâhruh devrinde gelişen bu ananenin, Şâhruh'un ölümünden sonra Babur'un babası olan Ömer Şeyh Mirza devrinin sonlarına kadarki seyri tesbit edilebilmektedir.

2. Anadolu'da Uygur harfli eser geleneği (1272—1481 ve devamı?)

a) İlhanlı ve Celâyir (Moğul) devresi metinleri (1272—1372)

b) Osmanlı (Türk) devresi metinleri (1473—1481 ve devamı?)

İlk defa 1232 tarihinde, Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubad devrinde Anadolu'da Sivas önlerine kadar geldiği bilinen Moğul ordularının Anadolu Selçuklu devletini hakimiyetleri altına almaları, ancak 26 Haziran 1243'de Sivas'daki Kösedağ savaşını kazanmaları ile gerçekleşmiş ve Uygur harfli Moğulca metinler de Anadolu'da bu tarihlerden itibaren görülmeye başlanmıştır.

Anadolu'da Uygur harfleriyle yazılan en eski tarihli Moğulca metin Kırşehir emiri Nureddin'in 22 Mayıs 1272 tarihli „Vakfiye"sidir.

Moğul dilinin XIII. asır ile XIV. asra ait Uygur harfli metinlerinin bugün ancak dört beş tanesi bilinmektedir. 1272 tarihli Vakfiye'ye kadar Uygur harfleriyle yazılan veya yazıldığı bilinen Moğulca eserler şunlardır.

1. Kuzey Moğulistan'da bulunan "Çinggis taşı". Moğulca'nın en eski belgesi olarak kabul edilen beş satırlık Uygur harfli bu Moğulca metnin yazılış tarihi 1225'dir.

2. Po-shan kronigine göre 1235 tarihinde Ögödey tarafından yazdırılan kitabe. Bu metin hâlen kayıp olup, Uygur harfleriyle yazıldığı tahmin edilmektedir.

3. 1240 tarihli "Moğulların Gizli Tarihi". Eserin Uygur harfli aslı kayıptır.

4. Güyüg (Küyük) Han'ın 1246 tarihli Farsça bitiğindeki Uygur harfli Moğulca mühür.

5. Kerek emiri Seyfeddin'in Uygur harfleriyle yazdırdığı 1262 tarihli metin. (Bk. Ahmet Temir, *Kırşehir Emiri Caca Oğlu-Nur El-Din'in* 1272 Tarihli *Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, Ankara 1959, s. 157—158).

6. Yöngsibeyu Rinçen, "L'Inscription Sinomongole de la Stélé en L'Honneur de Möngke Ḳaġan", (*Central Asiatic Journal*, IV, 1958—1959, s. 130—138) adlı makalesinde Moğulca ve Çince yazılmış bir metini işlemektedir. Uygur harfli metin Moğulcadır. Çince metnin 1257 tarihini taşıdığı gözönüne alınarak Moğulca metnin de bu tarihlerde yazıldığı tahmin edilmektedir.

a) İLHANLI VE CELÂYİR (MOĞUL) DEVRESİ METİNLERİ (1272—1372)

47. CACA (CECE?) OĞLU NUREDDİN'İN 1272 TARİHLİ MOĞULCA "*VAKFİYE*"Sİ:

İslâmî devrede Uygur harflerinin Anadolu'da kullanıldığını tesbit ettiğimiz ilk eser Kırşehir Emîri Caca (Cece?) oğlu Nureddin'in 22 Mayıs 1272 tarihli Moğulca vakfiyesidir.

Vakfiye'nin Uygur harfleriyle yazılı iki nüshası bilinmektedir. ilk nüsha 67 satırlık, ikinci nüsha ise 9 satırlık Uygur harfleriyle yazılmış Moğulca metni ihtiva eder.

Metin Ahmet Temir tarafından doçentlik tezi olarak işlenmiştir. (*Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur El-Din'in 1272 tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, Ankara, 1959, VIII + 329 s. 12 levha ile; ayrıca bk. Ahmet Temir, "Anadolu'da Uygur yazısı ile yazılmış belgeler", *Türkoloji Dergisi*, I/1, Ankara 1964, s. 143—148.

48. PÛR-I BAHÂ-İ CÂMÎ'NİN *MÜLEMMÂ'SI* :

İlhanlı hükümdarlarından Abaka Han (1265—1282)'ın çağında 1272 tarihinde Kırşehir'de yazılan bu vakfiyeden sonra Argun Han (1284—1292) devrinde XIII. asrın İran şâirlerinden Pûr-ı Bahâ-i Câmî'nin Farsça, Türkçe, Moğulca mülemmâ kasidesinde "Uygur bahşıları" ve "Uygur hattı" ibareleri geçer Mülemmâ'nın Devlet-Şâh Tezkiresi'nden alınan bu beytinde bu husus açıkça görülür.

ḳāmān ṭurra-hāy-ı tu çūn kilk-i baḫşıyān
kerden meşḳ ber-rūḫ-ı tu ḫaṭṭ-ı uyġurī

"Kam'lar, senin kâkülünü katiplerin kalemi gibi
yüzünün üzerinde Uygur yazısı olarak meşkettiler.

Bu kasîdenin Arap harfli nüshası bilinmekte olup, Uygur harfli nüsha bugüne kadar tesbit edilememiştir.

49. UYGUR HARFLİ MADENİ PARALAR :

İlhanlı hükümdarlarının Hülegü'den başlayarak bir çoğunun Anadolu'da para bastırdıkları malûmdur. İlk defa Abaka Han bir tarafı Arap harfleri ile Arapça, diger tarafı Uygur harfleri ile Moğulca para bastırmış ve kendisinden sonra gelen Hanlar da bu usûlü aynen kopya etmişlerdir. Argun Han'ın oğlu Gazan Han (1295—1303)'ın Arapça, Uygur harfleri ve kare işaretlerle Moğulca olmak üzere 1300—1301(H. 700)'de Erzincan'da bastırdığı bir altın sikke bugün İstanbul Arkeoloji Müzesindedir. Ayrıca Prof. Ahmet Caferoğlu'nun koleksiyonunda bir tarafı Uygur harfli (Moğulca) diger tarafı Arap harfli (Arapça) olan Sivas, Kemah, Erzincan, Maden, Gümüşpazarı... vs. gibi yerlerde darbedilen sikkeler vardır (Bk. A. Caferoğlu, *Türk Dili Tarihi*, I, İstanbul 1970, 184—185); (Bk. Mehmed Mübarek, *Meşḳûḳât-ı İslâmiye Kataloğu*, III. s, 42; Ahmed Temir, *Kırşehir Emiri...*, s. 156; Ahmed Temir, "Anadoluda Uygur yazısı...", s. 144).

50. NECMEDDİN'İN *KASİDELER'İ* :

Gazan Han'ın kardeşi ve halefi Ulcaytu (1304—1318)'nun Türkçeyi seleflerinden daha iyi konuştuğu tarihî kaynaklarda zikredilmektedir. 1314—1315 (H. 714) yılında Necmeddin adlı bir zatın Olcaytu'ya dört dilde (Moğulca, Türkçe, Arapça, Farsça) yazılmış kasîdeler sunduğu tarihî kaynaklardan öğrenilmektedir (Bk. Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I (1969), Ankara 1970, s. 74). Bu kasideler bugüne kadar tesbit edilemediği için hangi alfabe ile yazıldıkları bilinmemektedir.

51. UYGUR HARFLİ *MOĞULCA KIT'A* ve *TÜRKÇE BEYİT* :

Cüveynî'nin Tarih-i Cihan-Güşâ'sının Bibliothèque Nationale, Farsça Yazmalar, No 2018'de kayıtlı nüshasının 237b ve 238a varaklarında Arap harfleriyle yazılmış arapça ve Farsça beyitler, Uygur harfleriyle yazılmış Türkçe bir beyit ve Moğulca bir kıt'a bulunmaktadır.

Yazmayı, İlhanlı hükümdarı Ulcaytu'nun oğlu Ebu Saîd Bahadır Han (1316—1335) devrinde, 26 Mayıs 1324 (H. 724)'de, Mardin'de, istinsah eden Muḥammed b. ʿÖmer b. Ḥasan b. Maḥmūd b. ʿabd el-ʿazîz el-Semerḳandî, kısaca Muḥammed Baḫşı mahlası ile tanınmaktadır.

C.Tezi

Igor de Rachewiltz, "The Mongolian Poem of Muḥammed Al-Samarqandī", (*Central Asiatic Journal*, XII (1969), s.280—285)adlı makalesinde metnin faksimilesini vermekte, Uygur harfli Türkçe ve Moğulca metinleri ise Prof. N. Poppe'nin okuma ve notlarına dayanarak neşretmektedir. T. Gandjei, "Was Muḥammad al-Samarqandī a polyglot poet", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XVIII (1970), s. 53—56) adlı makalesinde Arapça beyti tercümesi ile birlikte vermekte, Farsça beytin Nizâmî'nin Husrev ü Şîrîn'inden alındığını tesbit etmekte, Uygur harfli Türkçe ve Uygur harfli Moğulca metinlerin de yeniden transkripsiyon ve tercümelerini yapmaktadır.

52. SİVAS EMÎRÎ ŞERAFEDDİN AHMED b. ÇAKIRCA'NIN *VAKFİYE*'Sİ :

Metin, İstanbul, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi, No 2201'de kayıtlıdır. Arap harfleriyle yazılan 68 satırlık kısım Arapça, Uygur harfleriyle yazılan 20 satırlık hülâsası doğu Türkçesiyledir. 9 Temmuz 1326 (H. Şa'bân 726) tarihini taşıyan bu vakfiye İlhanlı hükümdarlarından Ebu Saîd Bahadur Han (1316—1335) devrinde yazılmıştır.

Bu metnin en mühim hususiyeti, bu tarihe kadar Anadolu'da yazılan Arap ve Uygur harfli müşterek metinlerden, dil olarak, ayrılmasıdır. Bu vakfiyeye kadar Arap ve Uygur harfli metinlerde Uygur harfli metnin dili Moğulca idi. 1326 tarihinde yazılan bu metnin Uygur harfli bölümü ise Moğulca yerine doğu Türkçesi (Çağatayca) ile yazılmıştır. Böylece Anadolu'daki Moğul tesirinin azalmaya ve Moğul kültürünün yavaş yavaş kaybolmaya başladığı söylenebilir.

Metin Ahmet Temir tarafından H. W. Duda Armağanı'nda yayınlanmıştır. "Die arabisch-uigurische Vakf-Urkunde von 1326 des Emirs Şeref el-Din Aḥmed bin Çakırca von Sivas", *Wiener Zeitschrift für die Kund des Morgenlandes*, 56, cilt, Wien 1960, s. 232—240., Ayrıca bk. Ahmet Temir, "Anadoluda Uygur yazısı...", s. 143—148.

53—54. *ERDEBİL* FERMANLARI

İran, Irak ve Anadolu'da hüküm süren Celâyir oğulları devrine ait bir çok metin bulunmaktadır. Bu metinlerden bazısı Moğulca, bazısı Farsça-Moğulca, bazısı Moğulca-Türkçe, bazısı da Türkçe yazılmışlardır. Farsça-Moğulca yazılan fermanlardan biri 31 Ağustos 1325/H. 725 (Bk. Gottfried Hermann und Gerard Doerfer, "Ein persisch-mongolischer Erlass aus dem jahr 725/1325", *ZDMG*, cilt 125/2, 1975, s. 317—346) bir diğeri ise 17 Ekim 1358/H. 13 Ẕü'l-ḳa'de 759 (Bk. G. Herrmann-G. Doerfer, "Ein persisch-mongolischer Erlass des Calâyiriden Şeyḫ Oveys", *CAC*, XXI/1—2, 1975, s. 1—84) tarihini taşımaktadır. Metinlerin en geç tarihlisi 1372 tarihlidir. Yine metinlerin, 14'ü Moğul harfli biri ise Phags-pa harfli olmak üzere, 15'i Moğulca 2 tanesi ise, Uygur harfleri ile, Türkçedir. Türkçe metnin ikincisi ilkini tamamlar vaziyettedir. İlk metin *Senguvār aḏlıġ bāġ ..ra..ed (?) aḏlıġ ḳend-ler ucaġur ās-a ḫaḏun aḏa-sın-tan ʿaḳd (naḳd?) ḳelḏürgen üçün Hoca Yāḳūt saḏun almış ḳāṭī Muʿined(d)in sicil-in körküşmiş üçün öz-in-ge muḳar(r)er tuḏup bu biḏig(ni) birdük* şeklinde ikinci metin ise *bu biḏig-ge (men) Aḳ buḳ-a tanuḳ men. buu biḏig-ge men Çaḳırça tanuḳ men* şeklinde transkripsiyonlanmaktadır. Moğul-Uygur harfleri ile yazılı bu 16 metin G. Doerfer tarafından işlenmiştir. (Bk. Gerard Doerfer "Mongolica aus Ardabīl", *Zentralasiatische Studien*, 9 (1975), Wiesbaden 1975, s. 187—263.

b) OSMANLI (TÜRK) DEVRESİ METİNLERİ (1474—1481 ve devamı?)

55. FATİH SULTAN MEHMED'İN *YARLIĞ*'I :

Hâlen, Topkapı Sarayı Arşivi, 11980-A'da kayıtlı olan Yarlık, 201 satır olup, 7 metre 10.5 cm uzunluğundadır. Üst satırda Uygur, alt satırda ise, Arap harfleri ile olmak üzere, Çift alfabe ile yazılan metnin dili doğu Türkçesi'dir. 197—201. satırlarda yazılış tarihi verilmiştir. "tīrıḫ/ sekiz yüz yiḏmiş sekiz-te yılan/yıl rebi'ul-āḫir ayı-nıñ/biş-i-te ḳar-a ḫisār-ta/irür-te biḏildi.". Bu tarih H. 5 rebiül-evvel 878/M. 30 Ağustos 1473'dür.

Yarlık R. Rahmeti Arat tarafından yayınlanmıştır. "Fatih Sultan Mehmed'in Yarlığı", *Türkiyat Mecmuası*, VI (1939), s 285—322 20 levha ile, Fransızcası için bk. Reşid Rahmeti Arat, "Un Yarlık de Mehmed II, Le Conquérant", *Estratto dagli Annali del R. Istituto Superiore Oriantale di Napoli*, Nuova Serie, Volume I, Roma 1940, s. 25—68 avec XX planche).

R. Rahmeti Arat, 1939 yılında yaptığı bu yayında, Fatih Sultan Mehmed yarlığını istinsah eden şahsın kimliği hakkında hiç bir şey söylemez. Ancak 1947'de yayınladığı Kutadgu Bilig'de ise bu yarlığın Abdurrezzak Bahşı tarafından kaleme alınmış olduğunun anlaşıldığını söyler (*Kutadgu Bilig*, I, Metin, İstanbul 1947, s. XXXV—XXXVI, bu konuda ayrıca bk. Osman F. Sertkaya, "Some new documents...', s. 190—192).

56. ABDURREZZAK BAHŞI'NIN *TUYUĞLAR*'I :

Kutadgu Bilig'in 1439 (H. 843) yılında Herat'ta, Hasan Kara Sâil Şems tarafından Uygur harfleri ile istinsah edilen yazmasının Fenari oğlu Kadı Ali tarafından Tokat'a, Tokat'tan da Şeyh-zâde Abdurrezzak Bahşı için 1474 (H. 879) tarihinde Kostantiniyye (İstanbul)'ye getirtildiği, yazmanın 189. sahifesindeki ketabede belirtilmiştir. Bu yazmanın 190. sahifesinde Uygur harfleri ile yazılmış beş tuyuğ bulunmaktadır. Nâşirler tarafından şimdiye kadar Uygur harfli beş tuyuğun altındaki Arap harfli bir beyite aldanılarak Abdurrezzak Bahşı'nın bir gazeli zannedildiği bu manzum parçalar, Abdurrazzak Bahşı'ya ait beş tuyuğ'dur (bk. Osman F. Sertkaya, "Some new documents...', s. 191—192).

Tuyuğların yazılma tarihi, yazmanın Abdurrezzak Bahşı'nın eline geçme tarihi olan M. 1474 (H. 879) olarak, tereddütle, kabul edilebilir.

57. ATEBETÜ'L-HAKAYIK'IN *B* NUSHASI :

İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, no 4757'de kayıtlı mecmuanın ilk eseri olan Atabetü'l-hakayık'ın bu nüshası, Şeyh-zâde Abdürrezzak Bahşı tarafından 30 Ocak 1480 tarihinde, İstanbul'da üst satırda Uygur harfleri ile, alt satırda ise Arap harfleri ile olmak üzere, çift alfabe ile, tertip edilmiştir. Atebetü'l-hakayık'ın bu nüshasının tavsifi için bk. Reşid Rahmeti Arat, *Atebetü'l-hakayık*, 1951, s. 27—30.

58. MAHZENÜ'L-ESRÂR'IN *ABDURREZZAK BAHŞI* NÜSHASI :

İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, no 4757'de kayıtlı mecmuanın ikinci eseri olan Mahzenü'l-esrâr'ın bu nüshası, Şeyh-zâde Abdurrezzak Bahşı tarafından 30 Ocak 1480 (H. 17 Zilkade 884) tarihinde, İstanbul'da, üst satırda Uygur harfleri ile alt satırda ise Arap harfleri ile olmak üzere, çift alfabe ile, tertip edilmiştir. Mahzenü'l-esrâr'ın bu nüshasının tavsifi için bk. Reşid Rahmeti Arat, *Atebetü'l-hakayık*, 1951, s. 27—30.

59. LUTFÎ ve SEKKÂKÎ'NİN *GAZELLER*'İ :

İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, no 4557'de kayıtlı mecmuanın üçüncü bölümü olan, 160 — 174. sahifelerde, 9'u Lutfî 3'ü ise Sekkâkî'ye ait 12 gazel bulunmaktadır. Şeyh-zâde Abdurrazzak Bahşı tarafından 30 Ocak 1480 (H. 17 Zilkâde 884) tarihinde, İstanbul'da, üst satırda Uygur harfleri ile alt satırda ise Arap harfleri ile olmak üzere, çift alfabe ile, tertip edilmiş olan bu yazmanın tavsifi için bk. Reşid Rahmeti Arat, *Atebetü'l-hakayık*, 1951, s. 27—30.

Bu gazellerin transkripsiyon ve tıpkıbasımı için bk. (Osman F. Sertkaya, "Osmanlı şâirlerinin Çağatayca şiirleri III Uygur harfleriyle yazılmış bazı manzum parçalar I", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XX (1973,) s. 167—184).

Fatih Sultan Mehmed 3 Mayıs 1481 tarihinde ölmüştür. Atebetü'l-hakayık, Mahzenü'l-esrâr ve Lutfî ile Sekkâkî'nin gazellerini ihtiva eden bu mecmuanın, Fatih'in ölümünden bir buçuk yıl kadar önce İstanbul'da tertip edildiği istinsah kaydında açıkça görülmektedir. Son sahifede ise II, Bâyezid'in "Bâyezid bin Mehmed Han el-muzaffer dâimâ" yazılı mühürünün bulunması, bu mecmuanın, II. Bâyezid'in kütüphânesine, babası Fatih Sultan Mehmed'in kütüphânesinden geçmiş olduğunu gösterir.

60. *KASÎDE* :

Topkapı Sarayı Arşivi, no 11980—B'de II. Bâyezid'e ait evrak arasında kayıtlı bulunan bu metin, üstte Uygur ve altta Arap harfleri ile olmak üzere, doğu Türkçesi ile, yazılmış 17 beyitlik bir kasideyi ihtiva eder. Kasîde'nin müellifi ve müstensihi belirtilmemiştir.

Metin Osman F. Sertkaya tarafından transkripsiyonu ve tıpkıbasımı ile neşredilmiştir. ("Osmanlı şâirlerinin Çağatayca şiirleri III...", s. 162—165. İngilizcesi için bk. Osman F. Sertkaya, "Some new documents...", 186—189).

61. LUTFİ *GAZEL*'İ :

Topkapı Sarayı Arşivi, no 11980—C'de, II Bâyezid'e ait evrak arasında kayıtlı bulunan bu metin, üstte Uygur altta ise Arap harfleri ile yazılmış beş beyitlik bir gazeli ihtiva eder. Gazel, Nevâyî'den önce Çağatay edebiyatının en önde gelen şâiri olan Lutfî'nindir.

Metin Osman F. Sertkaya tarafından transkripsiyonu ve tıpkıbasımı ile neşredilmiştir. ("Osmanlı şâirlerinin Çağatayca şiirleri III..." s. 165—167, İngilizcesi için bk. Osman F. Sertkaya, "Some new documents.." s. 189—190).

62. DOĞU TÜRKÇESİYLE *GAZELLER* :

Topkapı Sarayı Arşivi, no 11980—D'de, II. Bâyezid'e ait evrak arasında kayıtlı bulunan bu metin, Arap harfleriyle ve doğu Türkçesi ile yazılmış üç gazel ile 6 mısralık Farsça bir dilekçeyi ihtiva eder. Üç gazelin başlıkları kalın ve koyu siyah mürekkeple olmak üzere Uygur Harfleriyle yazılmıştır. Uygur harfli bu başlıkların altında kırmızı mürekkeple ve Arap harfleriyle aynı başlık tekrar edilir.

Metin Osman F. Sertkaya tarafından transkripsiyonu ve tıpkıbasımı ile neşredilmiştir. ("Osmanlı şâirlerinin Çağatayca şiirleri III..." s. 158—161, İngilizcesi için bk. Osman F. Sertkaya, "Some new documents.." s. 183—186).

Bize göre, yazı tarzı, kâğıt cinsi, filigran, mürekkep.. vs gibi hususiyetler, Topkapı Sarayı Arşivi, 11980—B, C, D'de kayıtlı bu üç metnin, 11980—A'da kayıtlı olan Fatih Sultan Mehmed'in Yarlığı gibi, Fatih ve II. Bâyezid devrinin bir müstensihi olan Abdurrezzak Bahşı tarafından istinsah edilmiş olabileceğini göstermektedir (bk. Osman F. Sertkaya, "Some new documents...", s. 190—192).

c) ANADOLU'DA UYGUR HARFLİ ESER GELENEĞİ VE BU GELENEĞİ YAŞATANLAR

İslâmî devredeki Uygur harfli metinlerin Anadolu'daki ilk örneklerinin İlhanlılar devrinde meydana geldiği ve Uygur harfleriyle yazılan bu metinlerin dilinin yukarıda temas ettiğimiz gibi Moğulca olduğu, ancak İlhanlı devrine ait son örnekte Uygur yazısı ile yazılmış olan metnin dilinin Türkçe olduğu görülmektedir.

Osmanlı devrinde meydana gelen eserler ise Fatih Sultan Mehmed (55, 56, 57, 58 ve 59 numaralı eserler) ve oğlu II. Bâyezid (Bâyezid-i Velî) (60, 61 ve 62 numaralı eserler) devrinde, İstanbul'da, Şeyh-zâde Abdurrezzak Bahşı tarafından meydana getirilmiştir.

İleride Anadolu'da yazılmış yeni vesikalar bulununcaya kadar, yukarıda zikredilen eserleri İstanbul'da tertip eden Şeyh-zâde Abdurrezzak Bahşı'nın Osmanlı sarayında, Fatih Sultan Mehmed'in ve oğlu II. Bâyezid'in devirlerinde, Uygur harflerini resmî ve edebî vesikalarda kullanan bir bahşı olduğu ve Osmanlı sarayında resmî vesikaların Uygur harfleriyle yazıldığı bir dâire bulunduğu hususu açıklığa kavuşmuş olmaktadır. (Bu konuda bk. Osman F. Sertkaya, "Some new documents...", s. 190—192).

C. İSLÂMÎ DEVREDE UYGUR HARFLERİ İLE YAZILMIŞ METİNLER

İslâmî devrede Uygur harfleri ile yazılmış metinlerin Türkçe, Moğulca, Arapça olduğu görülmektedir.

Türkçe metinler umumiyetle Uygur bazan üst satır Uygur alt satır Arap harfli olmak üzere çift alfabe ile çok azı ise aynı satırda Uygur ve Arap ve aynı metinde Uygur ve Arap harfleri ile yazılmışlardır. Yalnız Uygur harfleriyle yazılan Türkçe metinler şunlardır: (1, 2, 3, 4, 5, 6, 9, 13, 14, 15, 16, 17, 21(?), 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 44, 45, 46, 51b, 52, 56, numaralı metinler). Üst satırı Uygur alt satırı Arap harfli metinler şunlardır: (7, 8, 42, 43, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, numaralı metinler). Aynı satırda veya aynı metinde Uygur ve Arap harfli metinler şunlardır: (12, 22 numaralı metinler).

Moğulca metinler bazan yalnız Uygur harfleriyle Moğulca bazan da Uygur harfleriyle Moğulca ve Arap harfleriyle Arapça olarak tertip edilmişlerdir. Uygur harfli Moğulca metinler şunlardır: (18, 21(?), 51a numaralı metinler). Uygur harfleriyle Moğulca ve Arap harfleriyle Arapça olan metinler şunlardır: (47, 48, 49, 50 numaralı metinler).

Uygur harfleriyle yazılan Arapça ve Farsça metinler umumiyetle Uygur harfli metinlerin içinde Arapça dua, hadis, deyim şeklinde bulunmakta idi. İslâmî devrede Arapça ve Farsça bir metnin Uygur harfleriyle yazılmış bilinen tek numûnesi Reşîd-i Vatvât'ın "Sâd Kelime" adlı eserinin bir bölümüdür (29 nolu metin).

Hülâsâ, İslâmî devrede Türkçe'den başka Moğulca, Arapça ve Farsça metinler Uygur harfleri ile kaleme alınmıştır.

Ç. İSLÂMÎ DEVREDE UYGUR HARFLERİNİN KULLANILIŞ SAHASI

İslâmî devrede Uygur harflerinin kullanılış sahası Orta Asya'dan Avrupa'ya (Floransa) kadar uzanmaktadır. Telif veya istinsah yeri bilinmeyen metinlerin dışındaki eserler, Yarkend (Rabul) (3 nolu metin), Turfan (Murttuk) (5 nolu metin), Sir Derya Kıyısı (28 nolu metin), Orda Ten (Tan) (6 nolu metin), Özü Suyu Kenarı (Mücaveran) (7 nolu metin), Balasagun = Kuz Ordu ve Kâşgar (?) (1, 33 nolu metinler), Bagdad (2 nolu metin), Han Balık (Pekin) (15 nolu metin) gibi yerlerde yazılmıştır. Timürlüler devrinde yazılan eserler ise başlıca üç merkezde kaleme alınmıştır. Herat (Herü)'da tertip edilen eserler şunlardır (19, 24, 31 32, 33, 34, 35 nolu eserler). Semerkand'da tertip edilen eserler şunlardır (36, 37, 38 nolu eserler). Yezd'de tertip edilen eserler şunlardır 25, 26, 27, 28, 29, 30(?) nolu eserler). Timürlülerin son devresinde Miyâne'de (42 nolu eser) ve Dilmân'da (45 nolu eser)'de Uygur harfli eser yazılmış olduğu görülür.

İslâmî devrede Uygur harfleriyle yazılan bir metin ise Floransa'da kaleme alınmıştır (17 nolu. metin). Bu metin hristiyan Türkler tarafından Uygur harfleriyle yazılan bir hristiyan "Amentü"sü'dür.

Uygur harfli sikkeler Anadolu'da Erzincan, Sivas, Kemah, Maden, Gümüşpazarı... vs gibi muhitlerde darbedilmişlerdir. Bunun haricinde Anadolu'daki Uygur harfli metinler ise Kırşehir (47 nolu metin), Mardin (51 nolu metin, Sivas (52 nolu metin), Karahisar (Afyon) (55 nolu metin), İstanbul (Konstantiniyye, İstambul) (56, 57, 58, 59, 60, 61, 62 nolu metinler) gibi muhitlerde tertip edilmişlerdir.

D. İSLÂMÎ DEVREDE UYGUR HARFLERİYLE YAZILMIŞ ESERLERİN KONULARINA GÖRE TASNİFİ

İslâmî devredeki Uygur harfli eserleri konularına göre tasnif ederken bu eserleri, Mansur ve manzum olmak üzere başlıca iki grupta toplamak mümkündür.

a. *Mensur eserler :*

1. Edebî eserler : Oğuz Kağan Destanı (14 nolu metin), Bahtiyâr-nâme (30 nolu metin), Râhatü'l-Kulûb (27 nolu metin).

2. Dinî eserler : Amentü (17 nolu metin), Mi'râc-nâme (31 nolu metin), Tezkire-i Evliyâ (32 nolu metin), Mes'ele Kitabı (26 nolu metin), Sirâcü'l-Kulûb (25 nolu metin), Sâd Kelime"den parçalar (29 nolu metin).

3. Hukuk vesikaları: Tarla satış senetleri (3 nolu metin).
4. Dilekçe (Ödüg Bidig)'ler: (5 nolu metin).
5. Temliknâme (Soyurgal)'ler: (24 nolu metin).
6. Ferman (Yarlığ/Yarlık)'lar: (6, 7, 55 nolu metinler).
7. Mektup (Bitig/Bitik)'ları (21, 42, 43 nolu metinler).
8. Vakfiye'ler: (47, 52 nolu metinler).
9. Şecere'ler: (22 nolu metin).
10. Vasiyet'ler: (15 nolu metin).
11. Uygur alfabeleri: (2, 14 nolu metinler).
12. Sikke'ler: (18, 49 nolu metinler).
13. Çeşitli metinler: (9, 13, 35, 41, 45 nolu metinler)

b. *Manzum eserler :*

1. Mesnevi'ler : Kutadgu Bilig (, 33 nolu metin), Atebetü'l-hakayık (4, 8, 37, 57 nolu metinler), Muhabbet-nâme (28 nolu metin), Letâfet-nâme (44 nolu metin), Deh-nâme (36 nolu metin), Mahzenü'l-esrâr (39, 40, 58 nolu metin).

2. Kasîde'ler : Mansur Bahşı'nın kasîdesi (29 nolu metin), Hasan Kara Sâil Şems'in kasîdesi (34 nolu metin), Haydar'ın kasîdesi (40 nolu metin, Necmeddîn'in kasîdesi (50 nolu metin), 17 beyitlik müellifi meçhul kasîde (60 nolu metin).

3. Mülemma : Pûr-ı Bahâ-i Câmî'nin mülemma'sı (48 nolu metin).

4. Gazel'ler : Lutfi (29, 59, 61 nolu metinler), Sekkâkî (29, 59 nolu metinler), Cevherî, Seyyid, Kasım, Kamber oğlu (İbn-i Kamber)'in gazelleri (29 nolu metin), Bahti'nin gazelleri (62 nolu metin).

5. Tuyuğ (koşuk, kıt'a)'lar: Müellifi meçhul dört koşuk (29 nolu metin), müellifi meçhul iki tuyuğ (46 nolu metin), Abdurrezzak Bahşı'ya ait 5 tuyuğ (56 nolu metin), meçhul bir müellife ait Moğulca kıt'a (51a nolu metin).

6. Beyit : Müellifi bilinmeyen bir beyit (51b nolu metin).

7. Çeşitli manzum parçalar : (12 nolu metin).

22-Haz-78-Per. saat 10 da bitti.

Sıra No.	Eserin adı	Yazarı	Telif tarihi	Telif yeri	Müstensihi	İstinsah tarihi	İstinsah yeri	Yazı	Dil
	KARAHANLI SAHASI								
1	**Kutadgu Bilig**	Yûsuf Has Hâcib	H. 962 M. 1069-1070	Balasagun Kaşgar(?)				?	Karahanlı (Hakaniye)
2	**Divânü Lügati't-Türk**	Kâşgarlı Mahmûd	H. 466 / M. 1074	Bağdâd(?)	Mehmed b. Ebu Bekir b. Ebu'l-Fetih	1-Ağus-1267 Pazar	Şam?	Uygur alfabesi nümüneleri	Arapça
3	Tarla satış senetleri	. . . . .	H. 473-483 M. 1080-1090	Rabul (Yarkend)		H. 473-483 M. 1080-1090	Rabul (Yarkend)	Uygur	Karahanlı (Hakaniye)
4	Atebetü'l-hakâyık'ın **F** nüshası	Edîb Ahmed				XIII. asır		Uygur	Doğu Türkçesi
	ÇAĞATAY SAHASI								
5	Toklug (Tuglug) Temür'e verilen **ödüg bidig**'i		M. 1347/48-1365	Murttuk (?)		M. 1347 / 48-1365	Murttuk (?)	Uygur	Doğu Türkçesi
	ALTIN ORDU (CUCİ ULUSU) SAHASI								
6	**Toktamış yarlığı**	Toktamış	H. 795 M. 1392-1393 (Takagu yılı)	Orda Ten (Tan)		H. 795 M. 1392-1393 (Takagu yılı)	Orda Ten (Tan)	Uygur	Doğu Türkçesi
7	**Timür Kutlug yarlığı**	Temür Kutluğ	H. 800 M. 1397 → 8 (Pars yılı)	Özü suyı kenarı (Mücaveran)		H. 800 M. 1397 → 8 Pars yılı)	Özü suyı kenarı (Mücaveran)	Üstte Uygur Altta Arap	Doğu Türkçesi
	İRAN SAHASI								
8	Atebetü'l-hakâyık'ın **E** nüshası	Edîb Ahmed			Kutlugi'l-Cubati	M. 1357 civarı		Üstte Uygur Altta Arap	Doğu Türkçesi
9	**Kud(l)ug bolz-un**				Kutlugi'l-Cubati ?			Uygur	Doğu Türkçesi
	TELİF VEYA İSTİNSAH SAHASI TESBİT EDİLEMEYEN ESERLER								
10	**Nemrûd** hikâyesi							Uygur	Doğu Türkçesi
11	Manzum parçalar							Uygur	Doğu Türkçesi
12	Doğu- Batı türkçesi ile karışık dilli manzumeler							Arap ve Uygur	Doğu Türkçesi
13	*Mes'ut*							Uygur	Doğu Türkçesi
14	Uygur alfabesi							Uygur	Doğu Türkçesi
	İSLÂMÎ DEVRENİN İSLÂMÎ UNSUR TAŞIMAYAN ESERLERİ								
15	Kubılay Han'ın vasiyeti	Kubılay Han	1294 civarı(?)	Han Balık (Pekin?)				Uygur	Doğu Türkçesi
16	**Oğuz Kağan Destanı**							Uygur	Doğu Türkçesi (?)
17	Havarilerin **Amentü**'sü		1439	Floransa		M. 1439	Floransa	Uygur	Kıpçak Türkçesi ?
	TİMÜRLÜ DEVRESİ								
18	Uygur harfli madeni paralar	Ögödey	1228-1266 arası	Çeşitli		1228-1266 arası	Çeşitli	Uygur	Moğulca
19	**Çingiz Han Tarihi** Tercümesi		Koyunlu 799					Arap ve Uygur	Doğu Türkçesi ve Moğulca
20	Timür **nişâne**'si	Timür	M. 29 Nisan 1391	Ulutağ		M. 29 Nisan 1391 Koyunlu	Ulutağ	Uygur ve Arap	Doğu Türkçesi
21	Timür'ün Berkuk'a mektupları	Timür	H. 796 / M. 1394 H. 799 / M. 1396					Uygur	Moğulca (?) veya Doğu Türkçesi (?)
22	**Timürlü Şeceresi**				Çin bin Ali M(uhammed) şâh	1390-1410 arası		Uygur - Arap	Doğu Türkçesi
23	**Şu'b-ı Pencgâne**	Reşîde'd-dîn (?)						Arap ve Uygur	Farsça ve Moğulca
24	Şahruh'un **Soyurgal** (ferman)'ı	Şahruh	H. (22. Muharrem 825) / M. 16 Ocak 1422	Bağ-ı şehr (Herat)	27 Aralık	22 Muharrem 825/ M. 16 Ocak 1422	Bağ-ı Şehr (Herat) ?	Uygur	Doğu Türkçesi
25	**Sirâcü'l-kulûb**		27 Aralık 1421	1-Nisan-1432 Salı	Mansur Bahşı	H. 29 Receb 835 M. 29 Kasım 1431	Yezd	Uygur	Doğu Türkçesi
26	**Mes'ele Kitabı**			6-Nisan-1432 Pazar	Mansur Bahşı	H. 4 Şâ'bân 835 M. 4 Aralık 1431	Yezd	Uygur	Doğu Türkçesi
27	**Râhatü'l-kulûb**				Mansur Bahşı	H. 835 / M. 1431	Yezd → 2	Uygur	Doğu Türkçesi
28	**Muhabbet-nâme**	Horezmî	H. 754 / M. 1353	Sir Derya kıyısı	Mansur Bahşı	H. 6 Receb 835 M. 6 Kasım 1431	Yezd	Uygur	Doğu Türkçesi
29	Manzum ve mensur parçalar	çeşitli kişiler		9-Mart-1432 Pazar	Mansur Bahşı	H. 835 / M. 1431	Yezd → 2	Uygur	Doğu Türkçesi ve Arapça - Farsça
30	**Bahtiyâr-nâme**				Mansur Bahşı	H. 838 / M. 1434	Yezd ? → 5	Uygur	Doğu Türkçesi
31	**Mi'râc-nâme**				Ebû Mâlik Bahşı	H. 840/M. 1436-37	Herü (Herat)	Uygur	Doğu Türkçesi

32	**Tezkire-i evliyâ**	F. Attâr			Ebû Mâlik Bahşı	H. 840/M. 1436-37	Herü (Herat)	Uygur	Doğu Türkçesi
33	Kutadgu Bilig'in **A** nüshası	Yûsuf has Hâcib	H. 462 / M. 1069	Balasagun ve Kâşgar	Hasan Kara Sâil Şems	4 Muharrem 843/ M. 10 Haziran 1439 (Koyun yılı)	Herü (Herat)	Uygur	Doğu Türkçesi
34	Hasan Kara Sâil Şems'in **Kaside**'si	Hasan Kara Sâil Şems	4 Muharrem 833 M. 10 Haziran 1439 (Koyun yılı)	Herü (Herat)	Hasan Kara Sâil Şems	4 Muharrem 833 10 Haziran 1439 (Koyun yılı)	Herü (Herat)	Uygur	Doğu Türkçesi
35	**Bal çorbası**	" " (?)	" " (?)	" "	Hasan Kara Sâil Şems	" " (?)	" "	Uygur	Doğu Türkçesi
36	**Deh-nâme**	Yûsuf Emîrî			Zeynü'l-âbidin	H. 848/M.1444(?)	Semerkand (?)	Uygur	Doğu Türkçesi
37	Atebetü'l-hakayık'ın **A** nüshası	Edîb Ahmed			Zeynü'l-âbidin	H. 848 / M. 1444	Semerkand	Uygur	Doğu Türkçesi
38	ME'ın **Zeynü'l-âbidin** nüshası	Haydar			Zeynü'l-âbidin	H. 848 / M. 1444	Semerkand (?)	Uygur	Doğu Türkçesi
39	ME'ın **Ali Şâh Bahşı** nüshası	Haydar			Ali Şâh Bahşı			Uygur	Doğu Türkçesi
40	Haydar'ın **Kaside**'si	Haydar						Uygur	Doğu Türkçesi
41	Uygur harfli sahife numarası							Uygur	Doğu Türkçesi
42	Ebu Said Gürgan'ın **Bitig**'i	Ebû Said Gürgan	22 Rebiülevvel 873 10 Eylul 1468	Miyane		22 Rebiülevvel 873 10 Eylul 1468	Miyane	Üstte Uygur Altta Arap	Doğu Türkçesi
43	Ömer Şeyh Mirza'nın **Bitig**'i	Ömer Şeyh Mirza	1469 ?			M. 1469		Üstte Uygur Altta Arap (?)	Doğu Türkçesi
44	**Letâfet-nâme**	Hocendî				H. 12 Zilkade 893 10 Temmuz 1488 (Maymun yılı)		Uygur	Doğu Türkçesi
45	Uygur harfli ketebe kaydı	Nizâmmüddin el-hasenî	H. 862 / M. 1458	Dilman	Nizâmüddin el-hasenî	H. 862 / M. 1458	Dilman	Uygur	Doğu Türkçesi
46	Yırtıcı kuş resmi ve iki **Tuyuğ**							Uygur	Doğu Türkçesi

İLHANLI ve CELÂYİR DEVRESİ

47	Caca Oğlu Nureddin'in **Vakfiye**'si	Caca Oğlu Nureddin		Kırşehir		22 Mayıs 1272	Kırşehir	Arap - Uygur	Arapça - Moğulca
48	Pûr-ı Bahâ-i Câmî'nin **Mülemmâ**'sı	Pûr-ı Bahâ-i Câmî Necmeddin							Arapça - Farsça - Moğulca
49a	Sikke			Erzincan		H. 700 / M. 1300 1301	Erzincan	Arap - Uygur	Arapça - Moğulca
49b	Sikke (Ahmet Caferoğlu koleksiyonu)			Sivas, Kemah, Erzincan, Maden Gümüş pazarı vs.		Çeşitli tarihler	Sivas, Kemah, Erzincan, Maden, Gümüş pazarı vs.	Arap - Uygur	Arapça - Moğulca
50	Necmeddin'in **Kaside**'leri	Necmeddin	H. 714 / M. 1315						Arapça - Farsça - Moğulca - Türkçe
51a	**Kıt'a**				Muhammed Bahşı	H. 724 / M. 26 Mayıs 1324	Mardin	Uygur	Moğulca
51b	**Beyit**				Muhammed Bahşı	H. 724 / M. 26 Mayıs 1324	Mardin	Uygur	Doğu Türkçesi
52	Şerâfeddin Çakırca'nın **Vakfiye**'si	Şerâfeddin Çakırca		Sivas		H. 726 / M. 9 Eylul 1326	Sivas	Arap - Uygur	Arapça - Doğu Türkçesi
53	**Erdebil** fermanları							Uygur	Doğu Türkçesi
54	**Erdebil** fermanları							Uygur	Doğu Türkçesi

OSMANLI DEVRESİ

55	Fatih Sultan Mehmed'in **Yarlığ**'ı	Fatih Sultan Mehmed	H. 878 M. 30. Ağ. 1473	Karahisar (Afyon)	Abdurrezzak Bahşı (?)	H. 878 M. 30.8.1473	Karahisar (Afyon)	Üst Uygur Alt Arap	Doğu Türkçesi
56	Abdurrezzak Bahşı'nın **Tuyuğlar**'ı	Abdurrezzak Bahşı	H. 879 (?) M. 1474	Kostantiniyye (İstanbul) (?)	Abdurrezzak Bahşı (?)	H. 879 (?) M.1474 (?)	Kostantiniyye (İstanbul)	Uygur	Doğu Türkçesi
57	Atebetü'l-hakâyık'ın **B** nüshası	Edîb Ahmed			Abdurrezzak Bahşı	H. 884 M. 30. Ocak 1480	Kostantiniyye (İstanbul)	Üst Uygur Alt Arap	Doğu Türkçesi
58	ME'ın **Abdurrezzak Bahşı** nüshası	Haydar			Abdurrezzak Bahşı	H. 884 M. 30. Ocak 1480	Kostantiniyye (İstanbul)	Üst Uygur Alt Arap	Doğu Türkçesi
59	Lutfî ve Sekkâkî'nin **gazeller**'i	Lutfî ve Sekkâkî			Abdurrezzak Bahşı	H. 884 M. 30. Ocak 1480	Kostantiniyye (İstanbul)	Üst Uygur Alt Arap	Doğu Türkçesi
60	**Kaside**				Abdurrezzak Bahşı (?)	1481'den sonra(?)	Kostantiniyye (İstanbul) (?)	Üst Uygur Alt Arap	Doğu Türkçesi
61	Lutfî **gazel**'i	Lutfî			Abdurrezzak Bahşı (?)	1481'den sonra(?)	Kostantiniyye (İstanbul) (?)	Üst Uygur Alt Arap	Doğu Türkçesi
62	Doğu Türkçesiyle **gazeller**	Bahtî		Kostantiniyye (İstanbul) (?)	Abdurrezzak Bahşı (?)	1481'den sonra(?)	Kostantiniyye (İstanbul) (?)	Üst Uygur Alt Arap	Doğu Türkçesi

İSLÂMÎ DEVRENİN UYGUR HARFLİ ESERLERİNDEN

SİRÂCÜ'L-KULÛB

-TRANSKRİPSİYON VE İNDEKS-

(İstanbul 1975, 25+LVIII+339 s.)

adlı doktora tezinin I-XXXIII. sahifelerinden

AYRI BASIM

Sofortdruckerei
der Studentenschaft an der
RUHR-UNIVERSITÄT BOCHUM